

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Jaša Jarec

Vloga intelektualcev v družbi

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Jaša Jarec

Mentor: redni profesor dr. Frane Adam

Somentor: docent dr. Matevž Tomšič

Vloga intelektualcev v družbi

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

Kazalo

1. Uvod.....	4
2. Razumevanje pojma intelektualec.....	7
3. Intelektualci kot družbeni razred?.....	10
3.1. Alvin W. Gouldner in njegova teorija novega razreda.....	10
3.1.1. Umestitev teorije v širši kontekst teorij o novem razredu.....	10
3.1.2. Intelektualci kot razred.....	12
3.1.3. Kulturni kapital in kultura kritičnega diskurza.....	13
3.2. Kritike Gouldnerja.....	18
3.2.1. Problem enotnosti novega razreda.....	19
3.2.2. Problem definicije.....	22
4. Intelektualci med vlogo legitimizatorjev družbenega reda in njegovo kritiko.....	25
4.1. Intelektualci v vlogi legitimizatorjev.....	26
4.2. Intelektualci kot kritiki.....	29
4.2.1. Intelektualci kot neodvisni kritiki družbenega dogajanja.....	29
4.2.2. Izginjanje intelektualcev v vlogi kritikov?.....	31
4.2.3. Intelektualci kot nasprotniki obstoječega diskurza.....	32
5. Intelektualci kot elita.....	35
5.1. Cirkulacija elit in razmerja med intelektualci v Sloveniji.....	35
6. Zaključek.....	43
7. Viri in literatura.....	43

1. Uvod

V svojem diplomskem delu bom torej obravnaval vlogo intelektualcev v družbi. Ker bi lahko bila, glede na dokaj splošni naslov naloga še kako zahtevna in obsežna, sem si maneverski prostor dodobra skrčil in ga s tem prilagodil prostoru, ki mi je pri pisanju dodeljen. Tako sem si v okviru širšega naslova postavil tri osnovna vprašanja, odgovorom na katera bom sledil v pričujočem delu.

Prvo vprašanje je povezano s strukturno pozicijo, ki jo intelektualci kot nosilci oz. lastniki posebne vrste znanja zasedajo v družbi in se glasi:

- Ali intelektualci v družbi nastopajo kot razred, ali kot družbena elita?

Drugo vprašanje, ki si ga zastavljam, je bolj povezano z dejansko vlogo, ki jo intelektualci igrajo v družbi, in sicer:

- Ali igrajo intelektualci v družbi vlogo legitimizatorjev družbenega reda, znotraj katerega delujejo ali vlogo njegovih kritikov?

Zadnje vprašanje pa se dotika razmerja med politično (vladajočo) elito in intelektualci. Na vprašanje bom skušal odgovoriti konkretno na primeru Slovenije in se glasi:

- Ali pomanjkanje cirkulacije politične elite lahko vpliva na razmerja med intelektualci (v smislu njihove legitimizacijske/kritične vloge)?

Pri prvem vprašanju bom največ pozornosti posvetil ameriškemu sociologu Alvinu W. Gouldnerju in njegovi knjigi »Prihodnost intelektualcev in vzpon novega razreda« (The Future of Intellectuals and the Rise of the New class)« v kateri je avtor kot predstavnik t.i. teorij novega razreda naredil enega celovitejših poskusov obravnavanja intelektualcev kot družbenega razreda in mu pri tem pripisal tudi veliko obetov za prihodnost. Vendar je delo, izdano leta 1979 naletelo na mnoge kritike, ki so Gouldnerjevo teorijo iz različnih kotov in gledišč resno postavile pod vprašaj. Sam se bom pri pisanju poleg Gouldnerjevih argumentov za teorijo o intelektualnem razredu, ki naj bi bil v vzponu kot pretendent na oblastne pozicije

posvetil predvsem tistemu delu kritik, ki so oporekale možnosti, da bi se intelektualce smatralo kot družbeni razred; ob tem se bodo izpostavili določeni argumenti, ki govorijo v prid ideji, da se intelektualci v družbi pojavljajo kot ena izmed družbenih elit, t.j. intelektualna elita oz. elita znanja, h katerim pa se bom ponovno vrnil na koncu besedila.

Pri drugem vprašanju se bom posvetil nekaterim izmed dejanskih vlog, ki jo intelektualci, ne glede na svojo strukturno družbeno pozicijo, igrajo v družbi. Omenil bom po eni strani nekaj primerov, ko igrajo intelektualci vlogo legitimizatorjev obstoječega družbenega reda (družbenih razmerij, oblasti,...) in ga na ta način tudi ohranjajo, reproducirajo oz. branijo, ter po drugi strani navedel stališča nekaterih avtorjev, po katerih naj bi intelektualci zavzemali v družbi vlogo kritikov in iz tega izhajajočih kritičnih družbenih pozicij. Pri tem pa se bo zastavilo tudi podvprašanje, in sicer ali bi morali, v primeru vloge kritikov intelektualci zasedati določeno avtonomno, od vsakršnih institucionalnih okvirjev neodvisno pozicijo, ali pa bi morali biti pri tem navezani na določeno institucijo ali pa na politično idejo (utopijo), s stališča katere bi lansirali svoje kritike.

Tretje vprašanje pa bo zadevalo vprašanje razmerja med politično elito in intelektualci, predvsem v smislu intelektualcev v vlogi kritikov oz. legitimizatorjev oblasti. Na primeru Slovenije bom poskušal ugotoviti, ali lahko pomanjkanje procesa cirkulacije elit postavlja v družbi v ospredje le določene intelektualce, ki pa zaradi tesnih povezav z oblastjo ne zavzemajo nevtralnih, oz. po potrebi kritičnih stališč, temveč služijo kot njeni podporniki, ali kar ideologi.

Vsa tri osnovna vprašanja torej tvorijo nekakšno okostje oz. vodilo diplomske naloge, poiskati odgovore na njih pa je njen substancialni cilj. Več o samih vprašanjih, ki bosta še dodatno razčlenjeni in specificirani in seveda tudi o možnih odgovorih na niju pa bo govora v nadaljnjem besedilu.

Za konec uvoda naj samo še pojasnim nekaj stvari. Prva je ta, da se v nadaljnjem besedilu pogosto pojavlja beseda družba, ki se praktično izključno nanaša na sodobne zahodne družbe, saj tudi avtorji, s katerimi si pomagam prihajajo izključno iz Zahoda, t.j. iz držav Evrope in Združenih držav Amerike. Poleg tega prihaja ponekod do uporabe terminov, kot so npr. »resnica« in »objektivnost«, v katera pa nisem pregloboko segal, čeprav je o njunih pomenih in aplikacijah možno razviti malone brezmejno filozofsko razpravo. Pojma v mojem besedilu

sta pač postavljena v skladu z nekim splošnim oz. osnovnim prepričanjem o njima, kar na tem mestu dozdevno zadostuje. Enako velja še za nekatere druge uporabljene termine, pri katerih je v družboslovju prihajalo do kolizij v njihovih interpretacijah in so lahko razumljena na različne načine.

In končno, pri pojmu »intelektualec«, ki se v besedilu v svoji edninski in množinski obliki zelo pogosto pojavlja, sem bolj kone iz praktičnih razlogov vedno uporabljal samo moško različico besede, kar absolutno ne pomeni, da z njim brez izjeme niso mišljene tudi ženske, posameznice oz. intelektualke.

2. Razumevanje pojma intelektualec

Za začetek si pogledjmo izvor, povsem kratko zgodovino in nekatera (za pričujoč tekst relevantna) pojmovanja besede intelektualec.

Etimološko je beseda intelekt(ualec) povezana tako z latinskim samostalnikom »intellectus«, ki označuje razumevanje oz. pojmovanje, kot s pridevnikom »intellegens«, ki pomeni razumen, večšč. Obe latinski besedi pa izhajata iz istega korena, in sicer iz glagola »intellegre«, ki pomeni zaznati, opaziti, uvideti, spoznati, pojmiti. Beseda torej v osnovi pomeni »sposobnost razbiranja« (glej Snoj v Lukšič Hacin, 1999: 59). V slovarju tujk je za razliko od zgoraj uporabljenega etimološkega slovarja beseda sicer razložena za nianso drugače in označuje intelektualca kot umskega, duševnega delavca, npr. znanstvenika; figurativno pa lahko beseda po slovarju tujk označuje tudi »izobraženca« (glej Verbinc v Lukšič Hacin, 1999: 59). Etimologija torej aludira na določene kognitivne sposobnosti, posedovanje katerih naj bi nekoga določalo kot intelektualca. Vendar obstaja poleg kognitivne še ena razsežnost pojma intelektualec, t.j. družbena vloga intelektualcev, ki pa je bila v različnih družbah in različnih zgodovinskih obdobjih razumljena različno (glej Tomšič, 2003a: 299).

Pojem intelektualec se je vse do konca 19. stoletja povečini uporabljal kot sinonim za izobraženo osebo. Vse od Platonovega dela »Država« pa do razvpitega Dreyfusovega procesa se je pojem povezoval predvsem z idejo idealnega vladarja, oziroma nekoga, ki pomaga pri vladanju, upravljanju (glej Vodopivec v Lukšič Hacin, 1999: 60). Stvari se koreniteje spremenijo šele z znanim člankom francoskega literata Emile Zolaja »J' accuse« in s praktično sočasnim »manifestom intelektualcev«, v katerem je Zola skupaj s še nekaj znanimi francoskimi pisci in mladimi izobraženci zahteval obnovitev omenjenega Dreyfusovega procesa (o podrobnostih le-tega na tem mestu ne bi spregovoril). Oba spisa sta dodobra spremenila razumevanje vloge intelektualca, saj se je od takrat naprej pojem začel uporabljati predvsem v zvezi z *»duhovno in politično neodvisnimi pisci in filozofi, ki čutijo posebno odgovornost v svojem odnosu nasproti skupnosti, v kateri živijo in postanjejo s svojim javnim angažmajem oznanjevalci resnice. V tem pomenu- v pomenu izobraženega borca za resnico in pravico- se je ideja v začetku 20. stoletja razširila iz Francije tudi drugod po Evropi«* (ibid.). Vendar takoj postane očitno, da je ta opredelitev pojma intelektualec nekoliko preveč pavšalna. Zatorej je najbolje, da kar preidem na dve pojmovanji, ki mi bosta služili kot

izhodišči za nadaljnje pisanje. Pri obeh pojmovanjih se ob pojmu intelektualca neizbežno pojavlja tudi pojem »inteligenca«, saj so različni avtorji različno dojemali razmerje med njima, to pa, kot se bo lahko videlo pozneje, ni nepomembno pri njunem tematiziranju:

- Pri prvem pojmovanju je razlika med pojmom intelektualca in inteligence ohlapna, ali bolje rečeno ne preveč pomembna. To pojmovanje je v veliki meri povezano s teoretiki novega razreda in že omenjenim ter v nadaljevanju obravnavanim Alvinom Gouldnerjem. »Gouldner sicer razlikuje med inteligenco in intelektualci-interesi inteligence naj bi bili po njegovem mnenju »tehnični«, medtem ko so intelektualci kritično in emancipatorno naravnani- pa to razlikovanje ni bistvenega pomena za njegovo analizo (Bernik, 1997: 53). Kot bo videti kasneje, Gouldner med intelektualce umešča dve glavni frakciji (kot jih poimenuje sam), in sicer t.i. humanistične intelektualce in tehnično inteligenco, med katerima pa zaradi njune družne vloge v novem razredu ne sme biti neke fundamentalne razlike (čeprav razlike seveda so). Pojem intelektualca je pri njemu torej generični koncept, ki se nanaša tako na tehnično inteligenco, kot tudi na humanistične intelektualce (glej Szelenyi, 1982: 786).

- Drugo pojmovanje pa razume pojem intelektualca kot ožji od pojma inteligence. V tem pojmovanju je skrita tudi definicija pojma intelektualca, o kateri v sociologiji vlada nekakšen širši konsenz. Po tej definiciji so intelektualci »osebe, ki se poklicno ukvarjajo z ustvarjanjem, razvijanjem ter razširjanjem teoretskega znanja, idej in simbolov« (Etzioni-Halevy v Bernik, 1997: 53). Pojem intelektualca v tem primeru ne zajema tistih, ki se ukvarjajo zgolj s širjenjem znanja ali njegovo praktično uporabo in je tako ožji od pojma inteligence, ki zaobsega »vse ljudi z visoko izobrazbo in/ali ljudi, ki jih visoka izobrazba usposablja za znanstvene, akademske, strokovne, upravljalne in tehnološke poklice« (ibid.). Intelektualci so torej samo poseben del inteligence. Upoštevajoč gornjo definicijo, ki predvideva ustvarjanje novega znanja in simbolov kot bistvene sestavine delovanja intelektualcev, se porodi vprašanje njihovega razmerja do sveta, oziroma do obstoječega družbenega reda. Ali se pojavljajo kot legitimizatorji (branilci), ali kot njegovi kritiki? Mnogi so namreč mnenja, da so bistvene kvalitete intelektualcev predvsem njihov svoboden, neodvisen in kritičen um, njihovo neprenehno zavzemanje distance (dvoma) do slehernega dogodka, stereotipnih predstav in celotnih družbenih struktur. Šlo naj bi za nekakšno permanentno opozicijo, teoretično refleksijo glede na obstoječe stanje stvari in to naj bi bili glavni označitelji intelektualcev in njihove dejavnosti (Glej Schmidt-Snoj v Lukšič Hacin, 1999:62).

Še ena omembe vredna stvar, ki se pogosto pojavlja v zvezi z intelektualci, je njihova formalna izobrazba. Je le-ta predpogoj za intelektualno dejavnost, ali je le drugotnega pomena? Kot bo vidno kasneje in kot je do neke mere očitno že sedaj, je pri prvem omenjenem pojmovanju formalna izobrazba skorajda ključen faktor njihovega družbenega položaja (vloge), pri drugem pa je v bistvu le sekundarnega pomena, glede na to, da je ključno določilo njihove vloge sodelovanje pri ustvarjanju novih znanj, idej in simbolov.

3. Intelektualci kot družbeni razred?

Kot sugerira že naslov, bom poskušal v tem poglavju naloge odgovoriti na vprašanje, ali je moč intelektualce smatrati kot družbeni razred, ali kot elito. Ker bi bil lahko proces odgovarjanja na to vprašanje še kako obsežen, se bom pri tem torej omejil predvsem na ameriškega sociologa Alvina Gouldnerja in njegovo znano delo »The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class«, v katerem je omenjeni avtor poskušal sestaviti univerzalno teorijo o intelektualcih kot o novem razredu, ki naj bi bil (ponavljam, da je bilo delo izdano leta 1979) v fazi zavzemanja dominantne razredne pozicije praktično po vsem svetu. Ker je delo naletelo na številne kritike in ker se je njegova teorija o intelektualcih kot o razredu resno postavila pod vprašaj, nameravam nekaj besed spregovoriti tudi o tem. Pri tem se bom kajpada osredinil samo na en del kritike- delo je bilo namreč obmetano s kritikami iz več različnih strani- najprej na tistega, ki dvomi o dejanski homogenosti novega razreda, nato pa še na tistega, ki ne verjame v primernost pojmovanja intelektualcev na način razreda, saj naj t.i. novi razred ne bi ustrezal klasičnim sociološkim definicijam pojma razred.

Najprej nameravam na kratko pojasniti ozadje in srž Gouldnerjeve teorije o novem razredu (vplivi in zgodovinska umestitev), nato bom skušal pojasniti, kdo so nosilci novega razreda in kaj je ključna vez, ki nosilce povezuje, nato pa bom, kot rečeno, omenil še 2 pomembna kritika teorije, t.j. Evo Etzioni-Halevy in Daniela Bella (ki je bil med drugimi na začetku tudi sam predstavnik širše teorije o novem razredu).

3.1 Alvin W. Gouldner in njegova teorija novega razreda

3.1.1 Umestitev teorije v širši kontekst teorij o novem razredu

Gouldnerjeva teorija o novem razredu ni bila prva teorija novega razreda, ki bi kdajkoli nastala. Avtorja Szelenyi in Martin tako (ob zavedanju, da je sistematizacija sicer zelo kompleksnega spleta teorij lahko dokaj nevhvaležno početje) govorita o treh valovih teorij novega razreda, ki se po njunem mnenju medsebojno razlikujejo predvsem v tem, kolikšen poudarek posamezen val namenja naslednjim trem dimenzijam formiranja razreda, in sicer delovanju, strukturni poziciji in zavesti. Menita, da je potrebno za dovršeno, oziroma dokončno formiranje (novega) razreda zadostiti pogojem vseh treh dimenzij, in sicer »*morajo*

obstajati agenti, ki so pripravljeni prevzeti razredno oblast, ustvarjena mora biti nova strukturna pozicija, iz katere se razredna oblast lahko izvaja in končno, agenti z razrednimi aspiracijami morajo imeti ustrezno vrsto zavesti, ki je potrebna za izvajanje razredne oblasti z nove strukturne pozicije» (Szelenyi in Martin, 1988: 651). Glede na to, kakšen poudarek posamezen val namenja zgornjim dimenzijam, avtorja razlikujeta med naslednjimi teorijami novega razreda:

- 1. val: anarhistične teorije intelektualnega razreda s konca 19. in začetka 20. stoletja (največ poudarka namenjajo prvi dimenziji, t.j. delovanju)
- 2. val: teorije birokratsko-tehnokratskega razreda 30-ih, 40-ih in 50-ih let 20. stoletja (poudarek na drugi dimenziji, t.j. strukturni poziciji)
- 3. val: teorije razreda znanja 70-ih let 20. stoletja (poudarek na tretji dimenziji, t.j. zavesti)

Gouldnerjeva teorija novega razreda se umešča v zadnji val, t.j. med teorije razreda znanja. Ena izmed značilnosti tega zadnjega vala je med drugim ta, da je tokrat t.i. politična desnica (neokonzervativci) tista, ki začne razvijati svoje teorije o novem razredu. Poprejšnji teoretiki so bili namreč zvečina bodisi marksistično-leninistične politične provenience, ali pa so bili na strani leve kritike Marxove teorije (glej *ibid.*: 655). Pomemben skupen element teoretikov tretjega vala je bil očitek, da t.i. leva inteligenca teži k narušitvi vrednostnega sistema modernih demokratičnih držav; preko medijev, akademij in zlorabljanjem države blaginje pa naj bi se poskušala zavihetati na pozicijo razredne oblasti.

Glavna skupna značilnost teorij tretjega vala pa je ta, da so se njeni teoretiki ukvarjali predvsem s preučevanjem spreminjajoče se narave znanja kot takega. Trdili so, da se ustvarjajo fundamenti za povsem nov tip znanja, poimenovan s strani različnih teoretikov na različne načine (od »adversary culture«, teleološkega znanja pa do Gouldnerjevega primera kulturnega kapitala, itd.), katerega nosilci lahko izoblikujejo drugačen odnos do pojma dominacije. Domnevali so, da »se nosilci tega znanja lahko sedaj avtonomno potegujejo za prevzem oblasti« (*ibid.*: 657).

Naj še dodam, da je Gouldner s svojo teorijo o novem razredu po mnenju avtorjev Szelenyi-ja in Martina vsekakor naredil najboljše in najbolj izčrpno teorijo novega razreda znotraj tretjega vala teorij o novem razredu

3.1.2 Intelektualci kot razred

Glavna teza, ki se vleče kot rdeča nit skozi zgoraj omenjeno Gouldnerjevo knjigo o novem razredu je ta, da tako v zahodnih kapitalističnih družbah, kot tudi v socialističnih prihaja do vznika novega razreda, sestavljenega iz humanističnih intelektualcev in tehnične inteligence. Novi razred naj bi bil imel lastnosti univerzalnega razreda, pojavil pa naj bi se kot posledica spreminjanja razločnic med družbenimi razredi. Temelj razrednega položaja naj bi bil tako vse manj odvisen od lastništva nad finančnim kapitalom, ki ga v tej funkciji vse bolj nadomešča kulturni kapital (glej Szelenyi, 1982: 779). Slednjega Gouldner opredeljuje kot *»individualno kontrolo nad posebnimi kulturami, jeziki, tehnikami in veščinami, izhajajočih iz tega.* (Gouldner, 1979: 19). Oblast starega kapitalističnega razreda (značilnega za zahodne družbe) ter partijskih funkcionarjev in birokratov (značilnih za socialistične družbe) naj bi bila tako v zatonu, nadomestila pa naj bi jo oblast novega razreda, ki pa naj ne bi nastopal zgolj kot seštevek kulturnega kapitala, marveč naj bi ga določala tudi posebna govorna skupnost, t.i. kultura kritičnega diskurza (glej Bernik, 1997: 50), o kateri bo več govora v posebnem podpoglavju.

Umeščanje intelektualcev v družbeno strukturo je bil sicer Gouldnerjev življenjski projekt. Njegovo delo *»The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class«* je bila pravzaprav le logična posledica njegovega dolgoletnega ukvarjanja s to tematiko. V njem so opazni tako vplivi Marxa in Engelsa, kot tudi Hegla, predvsem kar se tiče njihovega proučevanja (iskanja) univerzalnosti oz. univerzalnega razreda. Pri prvih dveh nastopa Gouldner predvsem kot njun kritik, saj jima v našem kontekstu očita, da *»najnižji razred še nikoli ni prišel na oblast.«* (Gouldner v Szelenyi, 1982: 783). Do takrat izvedenim socialističnim revolucijam očita, da pri njih *»ni bil proletariat tisti, ki je kot univerzalen razred odpravil razredno oblast, temveč so se, jahajoč na valovih uspešnih revolucij intelektualci v trdnjave oblasti pretihotapili v Trojanskem konju imaginarnega 'univerzalnega delavskega razreda' (Szelenyi, 1982: 783).* Marxu, Leninu in kasnejšim marksistom, ki so sodelovali v socialističnih revolucijah očita, da so kot teoretiki, nahajajoči se zunaj delavskega razreda zagovarjali njegovo emancipacijo, izključno pod pretvezo prevzema oblasti ispod lastnih rok (glej Gouldner, 1979: 9). Že bežen

pogled nam zagotovi podobnost med Marxovo idejo o emancipaciji proletariata in njegovem posledičnem prevzemu oblasti ter Gouldnerjevo idejo o novem razredu, ki naj bi- z drugačnimi sredstvi seveda-prav tako pretendiral na oblastne pozicije. Vendar je slika pri Gouldnerju obrnjena: medtem ko je Marx predvideval vznik nižjega (»zatiranega«) razreda, je pri Gouldnerju to razred, ki mu ne bi mogli pripisati inferiornega položaja. Gouldner v bistvu »demistificira marksistični scenarij socializma in se vrne k Heglovem iskanju zgodovinskega agenta, ki bo nastopil kot univerzalen razred« (Szelenyi, 1982: 779). Njegov koncept novega razreda je v temelju zelo soroden s pojmom univerzalnega razreda, s katerim so se ubadali in ga tudi definirali Hegel in mladoheglavci, čeravno Gouldner priznava, da novi razred ne predstavlja univerzalnega interesa; spričo tega ga tudi poimenuje pomanjkljiv univerzalen razred (flawed universal class) (ibid.: 783). Gouldner celo priznava lasten interes novega razreda pod krinko univerzalnosti- tukaj mu zelo prav pride tudi klasični marksizem. Zato bi koncept lahko označili kot nekakšno kontradiktorno sobivanje kritike Marxa s hegeljanske perspektive in marksistične kritike Hegla. Iz tega stališča, ki ga Szelenyi označuje kot leva novoheglavska sociologija, je Gouldner odprl mnoge nove perspektive v sodobni sociologiji.

3.1.3. Kulturni kapital in kultura kritičnega diskurza (nosilci in homogenost razreda)

Vprašanje, na katerega se mi zdi potrebno odgovoriti je, kdo so tisti (intelektualci), ki spadajo v novi razred in kaj je tista temeljna vez, ki dela razred dovolj homogen, da je sploh možno govoriti o razredu. Kot sem že omenil (glej drugo poglavje), Gouldner pod pojem novi razred subsumira 2 glavni frakciji, namreč humanistične intelektualce in tehnično inteligenco. Med obema frakcijama na nek način obstajajo znatne razlike, saj po eni strani obstaja velik razkorak glede na tip znanja, s katerim razpolagata. Humanističnim intelektualcem tako pripisuje, da je njihov »interes primarno kritičen, emancipatoren, hermenevtičen in zatorej pogosto političen« (Gouldner, 1979: 48). Njihova naloga je med drugim ta, da prilagajajo prihodnost preteklosti in da reproducirajo preteklost v prihodnosti (glej ibid.). Za tehnično inteligenco, po drugi strani trdi (in pri tem sam osebno zaznavam rahel ironični pridih), »da si ne želi ničesar bolj, kot da ji je dovoljeno uživati v njenih opijatskih obsesijah s tehničnimi ugankami¹, njena družbena misija je v nenehnem revolucionariziranju tehnologije in tako razbijati vzpostavljene družbene solidarnosti in kulturne vrednote in biti ob vsem tem nikoli zadovoljen s statusom quo« (ibid.). Gouldner priznava, da med obema obstajajo pomembne

¹ V originalu je uporabljena beseda »puzzles«.

sociološke razlike glede na naravo poklicev, katere zajemata. Kot merilo za določitev teh razlik vzame Gouldner primer Thomasa Kuhna in njegove ideje o »normalni znanosti«, ki jo Kuhn izpostavi v svojem znamenitem delu »Struktura znanstvenih revolucij«. Po Kuhnju je normalna znanost tista, »katere člani vlagajo svoje napore v reševanje 'paradigmatskih' 'ugank'², na katere cilja normalna znanost (ibid.). Razlika med humanističnimi intelektualci in tehnično inteligenco pa je po tem kriteriju ta, da se slednja ukvarja pretežno z delovanjem znotraj enih in istih paradig njenih posameznih disciplin, medtem ko prvi večidel delujejo onkraj uveljavljenih paradig, oziroma operirajo z več paradigmami hkrati, se »sprehajajo« od ene do druge in tako normalne znanosti ne upoštevajo vedno kot eno samo, dominantno paradigmo (glej ibid.: 49).

Obe frakciji novega razreda zajemata kar širok spekter poklicev, med intelektualce³ namreč sodijo poklici kot so (glej ibid.: 15):

- inženirji
- managerji
- visokošolski učitelji
- knjigovodje
- vladni uradniki in administratorji
- inšpektorji
- uredniki in novinarji

Glede na vse omenjene razlike, ki obstajajo med obema frakcijama novega razreda, je potrebno sedaj ugotoviti, kaj je tisto vezno tkivo, ki ju vendarle povezuje do te mere, da lahko o njima govorimo kot dveh sestavnih istega razreda.

Gouldner najprej kot dejavnik, ki prispeva k enotnosti razreda razvije t.i. splošno teorijo kapitala, v mejah katere obstajata 2 vrsti kapitala, in sicer denarni in kulturni kapital. Bistvo splošne teorije kapitala je (seveda v skrajšani verziji) moč razbrati iz naslednjih stavkov:

² Prav tako.

³ Spomnimo se, da je, kot je bilo ugotovljeno že pod točko 2 (drugo poglavje) pojem »intelektualec« pri Gouldnerju generičen koncept, ki zajema obe frakciji novega razreda. To nam na nek način sugerira že sam naslov njegove knjige »The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class«- novi razred so torej intelektualci.

»Investicija v izobrazbo ni samo potrošnja. Nekaj, kar ustvarja kasnejši dohodek⁴ je izpuščeno. To je kulturni kapital, ekonomska osnova novega razreda. (...) To ni kapital, ker povečuje produktivnost, temveč preprosto ker priskrbuje dohodke in ker se ti dohodki lahko uveljavijo; in ker so legitimizirani intrinzično, odvisno pač od nenehne razpoložljivosti oz. nerazpoložljivosti njihovih uslug in aktivnosti« (Gouldner v Schlesinger, 1982: 210). Tukaj gre za odmik od Marxove definicije razreda, ki je vključevala sorodnost odnosa do produkcijskih sredstev. Kulturni kapital, kot ga definira Gouldner »teži k nečemu za nič⁵« (Gouldner, 1979: 22) in »ustvarja družbeno uveljavljivo pravico do dohodka« (Schlesinger, 1982: 210). Kulturni kapital se nanaša torej predvsem na konkurenčno prednost oz. boljši položaj na trgu delovne sile tistih posameznikov, ki posedujejo specifične veščine in tipe znanja. Budnemu sociološkemu očesu kar nekako ne more uiti veberjanski pridih, ki je vsebovan v zadnjih opisih kulturnega kapitala. Max Weber je namreč, mimogrede in zelo na kratko povedano, na pojem razreda gledal kot na »skupino ljudi s skupnimi ekonomskimi življenjskimi priložnostmi« (Etzion-Halevy, 1985). A več o tem v enem od prihajajočih poglavjih.

Skupen položaj na trgu delovne sile zaradi posedovanja kulturnega kapitala pa še vedno ni zadosten pogoj, ki bi lahko povezoval intelektualce v razred. Szelenyijev očitok se npr. glasi, da »vsakdo, ki lahko prodaja svojo delovno silo na trgu, ima vsaj malo tako imenovanega 'kulturnega kapitala' (Szelenyi v Schlesinger, 1982: 211). Posedovanje kulturnega kapitala je takorekoč le pogoj nastanka jezikovne skupnosti, imenovane kultura kritičnega diskurza (Culture of critical discourse). In kultura kritičnega diskurza naj bi bila tista glavna vezna nit, na kateri temelji novi razred.

In kaj sploh je kultura kritičnega diskurza? Če navedem kar neposredno Gouldnerjevo definicijo, je kultura kritičnega diskurza »zgodovinsko evolviran niz pravil, osnova diskurza, ki (1) se zavzema za opravičevanje svojih trditev, ampak (2) katerega način opravičevanja se ne odvija s sklicevanjem na avtoritete in (3) preferira izvabljanje prostovoljne privolitve naslovnika izključno na temelju navedenega argumenta« (Gouldner, 1979: 28). Gre za to, da govorec, ki podaja izjavo znotraj omenjenega diskurza nikoli ne zavrne nikakršne diskusije oz. problematike samo na osnovi določenega lastnega principa, ki bi ga od tega odvrčal. Karkoli je izrečeno, je lahko pravilno ali pa napačno in je tako odprto alternativam; kultura

⁴ Kasnejši dohodek je v tem primeru tisti, ki pride po investiciju, omenjeni v enem stavku pred tem.

⁵ Gouldner pri tem citira Thornsteina Veblena.

kritičnega diskurza je reflektivna, Gouldner jo poimenuje celo kot samonadzorno (self-monitoring) meta-komunikacijo, ki je sposobna nenehne lastnega izpopolnjevanja (glej ibid.: 29). Gouldner kulturo kritičnega diskurza vidi- za razliko od kulturnega kapitala, ki ga dojema kot skupni interes novega razreda- kot »ideologijo, skupno novemu razredu« (ibid.: 28); služila naj bi kot nadomestek posameznim sociolektom in tehničnim jezikom, ki so bili do njenega nastopa značilni za posamezne poklice znotraj novega razreda. Zelo pomembno pri njej je, da je veljavnost izjav znotraj nje popolnoma neodvisna od govorceve societalne pozicije. Zato odpravlja zanašanje na govorcevo »osebnost, avtoriteto ali družbeni status za opravičevanje njegovih trditev« (ibid.: 28) in spodbija stare avtoritete, ki so eksistirale tudi kot posledica avtoritete govora. Govor znotraj kulture kritičnega diskurza postane docela brezoseben in posledično se prikrije govorcev (posameznikov) družbeni položaj. Pri vsem gre očitno za poskus izpeljave idealne govorne situacije, katere ideal je (dasiravno v kontradikciji s trditvijo, da je vse izrečeno odprto alternativam, kot je ugotovljeno malo prej!) »ena beseda, en pomen, za vsakogar in za vedno« (ibid.).

Gouldner moč unificiranja kulture kritičnega diskurza primerja z močjo običajnih jezikov, kot sta npr. nemščina in francoščina. Meni, da podobno kot omenjena jezika tudi kultura kritičnega diskurza unificira navznoter in razdružuje navzven in na ta način ustvarja distanco med tistimi, ki so jo privzeli in tistimi, ki je niso. Govorce znotraj same sebe približa na podoben način, kot posamezni jeziki povezujejo tiste, ki jih govorijo. Je torej nekakšna *lingua franca* novega razreda, ki intelektualce medsebojno konvergira in jih tako zaradi načina govora loči od nerefleksivnega zdravorazumskega mišljenja in tradicionalnega razuma (glej Disco, 1982: 814).

Kultura kritičnega diskurza nastopi kot koncept, znotraj katerega naj bi se bilo preko načina govora in racionalnosti, ki bi jo le-ta izražal, mogoče približati resnici. Od kje sploh izvira ta Gouldnerjeva želja po odkritju idealne racionalnosti? Pri odgovoru na to vprašanje se je potrebno ozreti nekoliko nazaj, ko je znotraj (kot trdi Cornelius Disco) post-razsvetljenske družbene teorije še obstajala nekakšna generalna delitev na 2 pristopa, in sicer znanstvenega (utelešenega v akademski sociologiji) in ideološkega (marksističnega). »Oba pristopa sta zatrjevala, da predstavljata objektivno 'poročilo' o svetu, medtem ko sta simultano obtoževala eden drugega« (ibid.: 813). Prvemu je bilo očitano, da je ideološki, ker temelji na buržoazni družbeni praksi, slednji pa naj bi bil neznanstven, ker ne nosi v sebi prave znanstvene metode in ima preveliko željo po spremembi sveta. Čeprav izgleda, da sem malo zašel, je ta delitev

pomembna pri razumevanju kulture kritičnega diskurza, saj je neposredno vplivala na Goulderja, ko je koncept razvijal. Goulder je omenjeno delitev namreč presegel in od vsake povzel in hkrati zavrnil nekatere elemente. Marksizmu je v tem kontekstu priznaval, da mora biti sleherna družbena teorija osnovana na določeni družbeni praksi in je zatorej vsaka družbena teorija po svoje ideologija (vključno z marksizmom samim), znanstvenemu pristopu pa je pritrjeval v stališču, da se mora »sleherni govor, ki se tiče sveta, podrediti neki kolektivni sodbi in mora biti opravičen z določenim 'objektivnim' standardom« (ibid.:812). Gouldner oba pristopa preseže (oz. do neke mere združi) s tem, da obema priznava skupno antagonistično pozicijo *vis-a-vis* zdravorazumski racionalnosti. Kot je bilo nakazano že zgoraj, je bila poprej⁶ dominantna racionalnost utemeljena na avtoriteti govorca. Opravičevalo se jo je torej z osebnostjo govorca (glej ibid.: 813). Racionalnost v dobi po razsvetljenstvu, oz. »v dobi revolucije, ideologije in znanosti« (ibid.), pa je iskala svojo utemeljitev v logični in empirični strukturi govora kot takega. To Gouldner sicer označi kot velik napredek, toda tako znanstvenemu pristopu kot marksizmu očita, da vseeno nista našla prave poti do objektivne resnice in nista našla prave podlage za objektivne izjave (izrečene s strani govorca), saj sta oba pri tem iskanju ostala preveč znotraj meja svojih paradig: marksizem je objektivno resnico videl v izkušnji proletariata kot nosilca brezrazredne družbe, znanstvena sociologija pa se je prekomerno oddaljila od čiste ideologije zaradi svoje pripetosti na znanstveno metodo. Gouldner namesto tega »prisega bolj na bazično idejo permenentne kritike in smatra objektivistične poskuse monopoliziranja resnice kot meje racionalnosti« (ibid.). In kot posledica tega iskanja idealne racionalnosti, ki naj bi težila k zrcaljenju resnice in se udejanjala skozi idealno govorno situacijo, pride do koncepta kulture kritičnega diskurza, refleksivnega diskurza, ki novi razred utemelji kot »kulturno buržoazijo, ki namesto z denarnim razpolaga s kulturnim kapitalom« (Szelenyi, 1982: 790). V skladu z že omenjeno kritiko Marxa, da se najnižji razredi nikoli ne morejo zavihetati na oblast smatra Gouldner novi razred kot buržoazijo, monopolizirajočo posedovanje kulture kritičnega diskurza in kulturnega kapitala, ki si tako ustvarja plodne pogoje za prevzem oblasti.

Kot je videti, sta oba obravnavana koncepta tega poglavja, tako kulturni kapital kot kultura kritičnega diskurza v tesni medsebojni povezavi. Pravzaprav je težko določiti kateri pogojuje drugega in določiti jasno mejo med njima. Cornelius Disco meni, da poskuša Gouldner s konceptom kulturnega kapitala formalizirati odnos med materialnim interesom intelektualcev

⁶ V *ancien regime*-u.

(novega razreda) kot družbenih akterjev in njihovim idealnim interesom udeležencev v kulturi kritičnega diskurza. Zdi se, da sta koncepta v bistvu komplementarna in kot taka po Gouldnerju vsekakor predstavljata pogoj homogenosti, enotnosti intelektualcev kot novega razreda. Če pa sta kot pogoj razredne enotnosti, zavesti oz. identifikacije tudi teoretsko upravičena, pa bom poskušal v omejenem obsegu pretresti v naslednjem poglavju. Za konec tega podpoglavja bi rad le še citiral stavek iz Gouldnerjeve knjige, ki dokazuje kako, če smem temu tako reči, kar nekako naivno optimistično je avtor gledal na enotnost novega razreda: *»Za pripadnike novega razreda, tako za intelektualce (humanistični intelektualci; Gouldner ponekod uporablja celo sintagmo, ponekod pa prvi epiteton izpusti, kar nas lahko nekoliko zmede), kot tudi za inteligenco je zelo verjetno, da bo njihova medsebojna socialna interakcija zelo lagodna, še posebej zaradi podobne izobrazbe, kulture in jezikovnih kodov, kar olajšuje nastajanje združb, družbenih krogov, profesionalnih vezi in medsebojnih političnih projektov. Poleg prijateljskih, neformalnih in intimnih medsebojnih vez, je zelo verjetno, da bodo skupaj hodili na dopust, živeli v istih sosekah in ekoloških območjih in se medsebojno tudi pogosto poročali«* (Gouldner, 1979: 31).

3.2. Kritike Gouldnerja

Gouldnerjeva teorija intelektualcev kot novega razreda je podobno kot vse ostale teorije znotraj t.i. tretjega vala teorij novega razreda naletela na številne kritike. Pri Gouldnerju gre nasploh za zelo obširno študijo, ki je »zrela« za kritiko prav iz vseh možnih strani kritične analize. Kritike so se na primer zadevale ob sam koncept kulture kritičnega diskurza (npr. Schlesinger), pa na problem motiva prevzema oblasti- zakaj bi del intelektualcev sploh hotel prevzeti oblast, saj bi s tem tvegala ekonomsko varnost, ki jo že tako uživa vsled svojega poklica (npr. univerzitetni profesorji); izza te kritike stojita Szelenyi in Martin (glej Szelenyi, in Martin, 1988), ki poleg tega tudi menita, da bi, če bi se bil novi razred povzpel na oblast to bila zgolj zamenjava enega gospodarja z drugim in da ni zagotovljena institucionalna pozicija, s katere bi novi razred po prihodu na oblast slednjo tudi izvajal (glej ibid.). Szelenyi nasploh velja za velikega komentatorja in obenem kritika Gouldnerjeve teorije, tako da bi lahko samo njegovo kritiko obravnaval v posebni nalogi. Konec koncev je po splošnem prepričanju v sociologiji teorija novega razreda *ad acta*, »propadli projekt« torej, ki se v praksi ni izkazal. To priznavata tudi Szelenyi in Martin, ki vendarle ne izgubita upanja in pravita: *»Kakorkoli,*

čprav projekt novega razreda ni uspel, še vedno ne smemo zaključiti, da nima nobene priložnosti v prihodnosti» (ibid.: 662).

Kakorkoli, obstajata še dve smeri kritike, s pozicije katerih je bil iz strani večih avtorjev obravnavan koncept novega razreda (Gouldnerjev in nasploh). Prva očita novemu razredu predvsem problem enotnosti, češ da niso zadovoljeni pogoji, ki bi zagotovili enak interes vseh pripadnikov novega razreda, druga pa se identično dotakne problema razreda, vendar bolj v smislu njegove sociološke definicije; pri drugi gre kritika tudi v smeri same družbene vloge intelektualcev, ki naj bi bila dodobra drugačna od vlog ostalih pripadnikov novega razreda. Obe smeri kritike bom poskušal predstaviti v naslednjih dveh podpoglavjih. Kot primer avtorja, ki se je ukvarjal s prvo bom vzel Daniela Bella, kot primer avtorice, ki se je ukvarjala z drugo pa Evo Etzioni-Halevy.

3.2.1. Problem enotnosti novega razreda

Ameriški sociolog Daniel Bell, ki je sicer tudi sam spadal med teoretike novega razreda⁷, je v enem od svojih kasnejših esejev koncept novega razreda označil za »zmeden koncept« (a muddled concept). V eseju je sicer podal kritiko celotni teoriji novega razreda, vendar se očitki vsekakor neposredno nanašajo tudi na Gouldnerja in njegovo teorijo. Bell se v določenem trenutku eseja vpraša, ali ima novi razred, ki ga sam preventivno rajši imenuje družbeni sloj oz. sloj znanja (social stratum oz. knowledge stratum), »*zadostno skupnost interesov, da bi lahko tvoril razred, kot se le-ta pojmuje zadnjih 150 let*« (Bell, 1979: 157). Ključno pri vprašanju enotnosti razreda je torej vprašanje skupnega interesa, ki naj bi ga imeli raznorazni poklici, združeni v novem razredu. Bell se svojega argumenta loti na naslednji način, in sicer najprej ustvari lastno klasifikacijo poklicev, ki sodijo v novi razred- sam jo imenuje »*funkcionalna klasifikacija, čprav prihaja do neizogibnih prekrivanj*« (ibid.: 158). Bell torej klasificira poklice na naslednji način (povzemam, glej ibid., 157-158):

1. intelektualci in ustvarjalci znanja; mednje spadajo »*posamezniki, ki se ukvarjajo z ustvarjanjem, evalvacijo in, na raziskovalnem nivoju tudi s prenašanjem in uporabo znanja*« (ibid.). Naj na tem mestu samo pripomnim, da Bell očitno obravnava intelektualce na drugačen način kot Gouldner. Ker zasedejo v pričujoči klasifikaciji novega razreda le eno od

⁷ Glej Daniel Bell, »The Coming of Post-industrial Society« (prvič izdana leta 1973)

šestih kategorij, je tudi v skladu z zadnjim citatom razvidno, da jih obravnava glede na definicijo, za katero sem v drugem poglavju ugotovil, da je v sociologiji splošna (glej 2. poglavje).

2. kulturni ustvarjalci in kritiki (romanopisci, slikarji, glasbeniki,...)

3. zaposleni v ustanovah, ki prenašajo kulturo in znanje (v muzejih, založniških hišah, kulturnih in intelektualnih časopisnih hišah,...)

4. delavci na področju novic in razvedrila (novinarji, ljudje s sveta showbusiness-a, reporterji,...)

5. prenašalci in uporabniki znanja (inženirji, fiziki, odvetniki, učitelji in tisti, zaposleni v poklicih, katere urejajo posebni kodeksi)

6. managerji in administratorji v podjetjih

Poleg naštetih kategorij Bell ustvari tudi »niz kulturno političnih- kategorij« (Bell, 1979: 158), med katere doda še nekaj poklicev, ki očitno ne sodijo v nobeno od njih. Kulturno politične kategorije si sledijo in izgledajo približno takole (ponovno povzemam, glej ibid.):

1. kler (varuhi verske in učenjaške (scholarly) ortodoksije v družbi)

2. politični intelektualci (specialisti in svetovalci blizu vlade, ki svoje znanje usmerjajo v politično akcijo)

3. ideološki intelektualci (tisti, ki poskušajo mobilizirati ideje za obrambo ali napad na obstoječe institucije družbenega reda)

Bell pojasni, da s kategorizacijo ni hotel različnih poklicev dokončno zasidrati v formalne kategorije, marveč je le hotel pokazati, v kako diferenciranih dejavnostih so udeleženi pripadniki novega razreda. Potem ko Bell razvrsti poklice in tako naredi dokaj jasno sliko o tem kdo spada v novi razred, ustvari še matrico, s katero dokazuje, da notranje diferencirana

skupina, kot je novi razred, ne more imeti nekega splošnega skupnega interesa, ki bi zadostoval za uporabo imena razred. Pa poglejmo zakaj.

Bell matrico razvrsti na 2 dela, in sicer na funkcionalna področja (professional estates), znotraj katerih sloj znanja deluje in na institucionalne lokacije (situses).

Funkcionalna področja razdeli na (glej ibid.):

1. znanstveno raziskovalno
2. tehnološko (uporabne veščine)
3. upravno
4. kulturno (umetnost in religija)

Institucionalne lokacije pa na (glej ibid.:159):

1. ekonomska podjetja in poslovne firme
2. vladne organizacije (birokratsko-administrativne in sodne)
3. univerze in raziskovalni centri
4. socialni kompleksi (bolnice, socialne storitve,...)
5. vojska

Bistvo obeh skupin, tako funkcionalnih področjih, kot institucionalnih lokacij je v tem, da so poklici, ki so vsebovani v prvih, neenakomerno porazdeljujejo po drugih. *»Tako lahko nekateri znanstveniki delajo za vojsko, nekateri v firmah in drugi na univerzah in raziskovalnih centrih«* (ibid.). Prihaja torej do velike notranje diferenciacije znotraj novega razreda, ki si, če je soditi po Bellovem argumentu, tega imena potemtakem niti ne zasluži. Če se je v prejšnjem poglavju kulturni kapital pojavljal kot pomemben vezni člen novega razreda, potem *»ta matrica nakazuje, da je namesto o homogenem sloju lastnikov kulturnega kapitala*

utemeljeno govoriti o skupinah z različnimi vrstami kulturnega kapitala in s tem tudi z različnimi možnostmi za doseganje ugodnih družbenih položajev» (Bernik, 1997: 55).

Spomnimo se sedaj še enkrat na različni razmerji med pojmom intelektualci in inteligenca, o katerem sem spregovoril v drugem poglavju. Očitno postaja, da je Gouldner intelektualce, vključujoč jih v novi razred, definiral preširoko in s tem podcenjeval velike notranje razlike med njimi.

3.2.2 Problem definicije

Avtorica Eva Etzioni-Halevy v svoji knjigi »The knowledge elite and the failure of prophecy« poda široko kritiko intelektualcev kot družbenih akterjev. Intelektualcem iz vrst obeh, tako družboslovnih, kot naravoslovnih znanosti očita pomembno krivdo pri nastanku ekonomske krize začetka in sredine 80-ih let prejšnjega stoletja, saj naj bi imelo njihovo pogosto udeleževanje v politiki oz. procesih odločanja in posledično tudi zaupanje v znanje, ki so ga ponujali, za ves svet škodljive učinke. Pomemben očitok pri tem gre predvsem družboslovcem, češ da so jih mnogi politiki smatrali za preroke, sposobne napovedovanja bodočega dogajanja (na npr. ekonomskem, socialnem, vojaškem itd. področju), kar pa se je v praksi večkrat izkazalo kot velika napaka, saj so se mnogi napovedani trendi, na katere se je politika zanašala, pokazali kot ničevi. Pri tem je potrebno še enkrat poudariti, da sama za razliko od teoretikov novega razreda naredi jasno ločnico med pojmom inteligenca in intelektualci, saj slednjega smatra kot ožjega od prvega. V skladu z definicijo, ki je sicer tudi splošno sprejeta sociološka definicija intelektualcev, kot sem ugotovil že v drugem poglavju, umešča med intelektualce poklice, kot so *»akademiki, znanstveniki, družboslovci, raziskovalci, novinarji in pisatelji«* (Etzioni-Halevy, 1985: 9). To definicijo avtorica poudarja z namenom, narediti jasno razločnico med družbeno vlogo intelektualcev (kot jih sama razume) in ostalih poklicev, ki se po njenem mnenju pomembno razlikujeta. Meni, da je ta razlika pomembna zaradi tega, ker imajo intelektualci v družbi zelo velik vpliv, a le malo neposredne oblasti (power) nad ostalimi ljudmi. Njihov vpliv je velik v tem, da lahko z relativno lahkoto *»uspevajo v prepričevanju drugih v veljavnost in plodnost njihovega znanja. Prav tako imajo izreden delež pri oblikovanju idej, ki bodisi legitimizirajo, ali pa delegitimizirajo obstoječe družbene in politične strukture«* (ibid.: 11). Po drugi strani pa nikakor ne morejo imeti vpliva na neposredne politične odločitve, ki odločajo o usodi velikega števila ljudi. In ravno tukaj gre eden izmed očitkov teoretikom novega razreda (seveda tudi Gouldnerju, ki ga v knjigi navaja), češ da je intelektualce nemogoče metati v isti

koš z vladnimi uradniki (spomnimo se, da Gouldner slednje eksplicitno umešča v novi razred), ker imajo slednji pri odločanju v rokah posebno oblast (power), izhajajočo iz njihove strukturne pozicije znotraj birokratske hierarhije. Meni, da *intelektualci ponavadi nimajo takšne oblastne institucionalne pozicije, če pa jo imajo, jo imajo kot uradniki in ne kot intelektualci*« (ibid.). Pozicijo intelektualcev loči tudi od pozicije managerjev podjetij, ki naj bi imeli poleg neposredne oblasti nad delavci prav tako velik vpliv na vladne odločitve. Halevy-jeva meni, da je vpliv intelektualcev, ki jim ga zagotavlja njihovo znanje, nemogoče primerjati z oblastjo oz. močjo (power), ki jo nekdo poseduje zgolj zaradi svoje institucionalne pozicije (pa četudi je le-ta pridobljena z znanjem, je to znanje drugačno od znanja intelektualcev).

Drug očitek, ki gre konceptu novega razreda je sama definicija pojma razred. Za začetek vsekakor zanika, da novi razred ustreza Marxovem pojmovanju razreda. V grobem Marx namreč definira razred glede na 2 kriterija, in sicer ločuje med:

- »*tisimi, ki so lastniki produkcijskih sredstev in izkoriščajo druge in tistimi, ki niso lastniki in so izkoriščani*« (ibid.: 12).

in

- »*med tistimi, ki zapovedujejo tekom delovnega procesa v imenu kapitala* (Marx v ibid.) in seveda tistimi, ki ne.

Če se novi razred sodi po prvem Marxovem kriteriju, postane kmalu jasno, da se najverjetneje večina pripadnikov novega razreda ne umešča med lastnike produkcijskih sredstev. Novi razred po tem kriteriju definicije razreda neutegoma »pade«.

Glede na drugi kriterij pa, če spet prikličemo prikazano Gouldnerjevo razvrstitev poklicev znotraj novega razreda, je takoj očitno, da le managerji (že kar po definiciji) zapovedujejo tekom delovnega procesa. Ostali pa, razen izjem, zelo verjetno ne. (glej ibid.)

Etzioni-Halevy-jeva zato ponudi še skrčeno Webrovo definicijo razreda (v pričujočem tekstu je že bila omenjena), ki se zdi v primerjavi z Marxovo pri preučevanju novega razreda nekako bolj primerna, predvsem zaradi družbenih sprememb, do katerih je prišlo v 20. stoletju (managerska revolucija, pa ekspanzija srednjega razreda in terciarnega sektorja, itd.) in po kateri se pod razred prišteva »*skupina ljudi s skupnimi ekonomskimi življenjskimi priložnostmi*« (ibid.: 13). Weber se pri tem ne sklicuje toliko na lastništvo, kot na

posameznikove kvalifikacije, ki so pridobljene z učenjem in unovčljive na trgu delovne sile. Gouldner pa bi temu kajpada rekel monopol nad kulturnim kapitalom. Pa je posedovanje kulturnega kapitala, ki je skupno določeni družbeni skupini res dovolj, da jo okličemo za razred?

Etzioni-Halevy-jeva, sklicujoč se pri tem tudi na Konrada⁸ in Szelenyi-ja navede proti temu argument, ki se dotika diferenciacije rangov (ranks) znotraj novega razreda. Tukaj gre predvsem za dve stvari: prvič za razliko med veščinami (znanji), ki so uporabna na področjih, ki so v vzponu (growth areas) in tistimi, ki na takih področjih niso uporabna. Posamezniki, posedujoči znanja na »growth areas« imajo posledično kajpak tudi boljše ekonomske življenske priložnosti; in drugič za razliko med tistimi, ki zasedajo znotraj posameznih poklicev seniorske položaje (s tem so mišljeni poklici za nedoločen čas, ali celo določene »dosmrtn« funkcije) in tistih, ki zasedajo juniorske (poklici za določen čas, in ostale »neutrjene« funkcije). Avtorica je zato mnenja, da *»t.i. novi razred ali razred znanja ne more biti obravnavan kot razred s skupnimi življenskimi priložnostmi, temveč bolj kot vrste hierarhij, sestavljene iz ljudi, katerih ekonomske življenske priložnosti se razlikujejo od skoraj najboljših, pa vse do skoraj najubornejših«* (ibid.).

Podobno kot pri kritiki, opisani v prejšnjem poglavju, je tudi pri tej v ospredju diferenciacija novega razreda. Vendar gre, medtem ko gre pri Bellovi kritiki za razliko v interesih znotraj njega, tukaj bolj za razlike v smislu različnih družbenih pozicij- tako v smislu možnosti političnega odločanja, kot v smislu ekonomskih življenskih priložnosti.

Zgornje kritike sugerirajo, da intelektualci v družbi ne nastopajo kot razred. Vendar lahko v družbi odigrajo v različnih smislih še kako pomembne vloge. Nekatere izmed njih si pogledjmo v naslednjem poglavju.

⁸ Georgy Konrad. Z Ivanom Szelenyi-jem sta napisala kar nekaj skupnih del.

4. Intelektualci med vlogo legitimizatorjev družbenega reda in njegovo kritiko

Če se še naprej držim definicije intelektualcev, ki jo je servirala Eva Etzioni-Halevy, spadajo med intelektualce torej tisti posamezniki, ki kontinuirano tvorijo in razširjajo nova znanja, ideje in simbole. Intelektualci morajo biti pri tem bolj kot avtonomni, kar seveda predpostavlja avtonomnost institucij, znotraj katerih ustvarjajo.

Ob vsem tem pa se zastavlja pomembno vprašanje, namreč ali je vloga intelektualcev legitimiziranje oz. opravičevanje idej in družbenih konvencij družbenega reda, znotraj katerega eksistirajo/delujejo, ali pa je ravno zaradi njihovega posebnega položaja, ki jim ga zagotavlja njihova ustvarjalnost, nujna nekakšna večna distanca, kritika, skepsa. Matevž Tomšič to razdvojenost vloge intelektualcev označi kot *»razpetost med vlogo 'varuha resnice' na eni strani in 'kulturnega' inovatorja na drugi strani«* (Tomšič, 2003b: 6) in v tem smislu položaj intelektualcev označi kot paradoksen (glej Tomšič, 2003a: 301). Če nekoliko poenostavim vprašanje, bi se lahko, kot je bilo naznačeno že v drugem poglavju, podobno vprašali, ali gre gledati na vlogo intelektualcev tako, kot so na njo v Evropi (z izjemami, seveda) gledali v obdobju pred Dreyfusovo afero, ali tako kot po njej. Pri tem se nehote vrine še dodatno vprašanje, in sicer ali morajo tisti intelektualci, ki zavzamejo kritična stališča do družbenega reda (diskurza) svojo kritiko usmeriti v iskanje rešitev znotraj njegovih okvirjev, ali ga morajo pri tem preseči in pri tem ponuditi svojo različico *»stanja stvari«*. Drugo vprašanje, ki si ga zastavljam in ki je pravzaprav dokaj sorodno zgoraj omenjeni razpetosti je, ali bi morali intelektualci, ki se jim poleg posedovanja *»drugačnega«* znanja (kulturnega kapitala), ki jim nedvomno zagotavlja poseben položaj v družbi, često pripisuje tudi poseben moralni čut (glej Tomšič, 2003b: 6), svoje poglede uveljavljati preko sodelovanja v (institucionalizirani) politiki, ali pa bi morali svoje poglede izražati kot od politike neodvisni posamezniki, komentatorji družbenega dogajanja- Gyorgy Konrad je v sicer drugačnem kontekstu tovrsten angažma poimenoval antipolitika. Logika političnega delovanja v demokratičnih družbah namreč pogosto zahteva nek temeljni pristanek, lahko bi se temu reklo kar podrejanje oblasti, kar za seboj prinaša krčenje manevrskega prostora, ki ga intelektualci nedvomno potrebujejo za svoje delovanje. George Schoepflin razpetost te vrste opiše takole: *»Medtem ko naj bi razumnik s kritiko sedanjosti pojasnjeval razmere in*

oblikoval alternative za prihodnost, pa je naloga politike s kompromisi usklajevati nasprotne interese, torej zabrisovati meje in se izogibati jasnosti» (Schoepflin v Tomšič, 2003a: 306). Vprašljivo je torej ali so intelektualci, še posebej če hočejo ostati zvesti svojemu naziranju, idejam in principom, pripravljeni na sklepanje omenjenih kompromisov.

Če se natančneje zazremo v obe postavljeni vprašanji, lahko vidimo, da sta pravzaprav medsebojno prepleteni. Vloga neodvisnega, od politike »osvobojenega« ter z moralnim čutom in z željo po resnici napolnjenega intelektualca iz drugega vprašanje je v bistvu lahko izenačena z vlogo kulturnega inovatorja iz prvega vprašanja. Ta vloga je po mnenju mnogih pomembna tudi pri razvoju civilne družbe, ki je ključna za normalno funkcioniranje modernih demokratičnih družb in za razmah njenih razvojnih potencialov (glej *ibid.*: 310). Nekateri avtorji so mnenja, da je vloga intelektualcev kot kritikov družbenega dogajanja dolgoročno obsojena na propad, saj se, namesto da bi se posvečali družbenim vprašanjem, vedno več intelektualcev zapira v ozka področja svojega strokovnega delovanja. Beseda bo proti koncu stekla tudi v smeri tega vprašanja.

4.1. Intelektualci v vlogi legitimizatorjev

Naj to poglavje začnem nekoliko učbeniško in se povprašam po najbolj elementarnem pomenu besede legitimnost. V sociološkem slovarju je navedeno, da je legitimnost *»vsaka oblika politične oblasti, znotraj katere oblastniki uspešno vzdržujejo trditev, da vladajo po pravici, v skladu z zakonom, tradicijo ali neko podobno osnovo«* (Jary in Jary, 1995: 363). Intelektualci pa lahko določen družbeni red legitimizirajo na različne načine. Poglejmo si nekatere izmed njih.

Eva Etzioni-Halevy v svoji že omenjeni knjigi o intelektualcih kot eliti znanja meni, da intelektualci s svojim znanjem pomembno vplivajo na vzorce socio-politične akcije, misli in razvoja v zahodnih družbah; intelektualci po njenem s svojim vplivom določajo glavne smernice razvoja teh družb. Obstajata 2 glavna načina, preko katerih to dosežajo:

Prvi, recimo mu bolj posreden način je popolna kontrola nad visokim izobraževanjem, ki je v rokah intelektualcev. Slednji imajo vsled te kontrole *»skorajšnji monopol nad selekcijo, izobraževanjem in akreditiranjem svojih lastnih položajev in ostalih elit. Kajti v modernih*

družbah so praktično vse elite, vključujoč izobrazbeno, politično, administrativno, poslovno in industrijsko (da ne govorimo o eliti znanja), pospešeno rekrutirane iz vrst nosilcev visoke izobrazbe» (Etzioni-Halevy, 1985: 17). Intelektualci imajo tako velik vpliv na mlade potencialne pripadnike bodočih elit in jim poleg strokovnega usposabljanja pogosto oblikujejo tudi svetovne nazore, oziroma poglede na svet. Visokošolski učitelji, npr. izobražujejo in akreditirajo najprej izobrazbeno elito. Ta elita nato ideje, ki jih je prevzela od svojih predhodnikov prenaša na mlade ljudi, izmed katerih imajo mnogi kasneje kot pripadniki različnih elit velik vpliv na oblikovanje družbe (elite so namreč, kot bomo videli v nadaljevanju že po definiciji skupine ljudi, ki so vplivne pri oblikovanju določenih družbenih struktur in sfer dejavnosti).

Visokošolski učitelji prav tako izobražujejo in akreditirajo znanstvenike, zdravnike, inženirje, računalniške eksperte in mnoge druge, ki pridobljeno znanje kasneje uporabljajo v proizvodne (industrijske), zdravstvene in vojaške namene (glej *ibid.*: 18). Avtorica nato ugotavi, da znanost kot taka v zadnjem času postaja tesno povezana z razvojem ekonomije. Ker pa gre slednja na sicer precej kompleksen način z roko v roki s politiko posameznih vlad, imajo tako intelektualci velik posreden vpliv tudi na samo oblikovanje politike.

Drugi, mnogo bolj neposredni način pa je področje vladnih politik, znotraj katerega so intelektualci (predvsem visokošolski učitelji) na Zahodu zelo pogosto angažirani. Dodeljeni so jim namreč različni položaji znotraj vlad *»in tudi sicer jih vlade kot strokovnjake zaposlujejo v različnih svetovanjih, raziskovalnih komisijah, komitejih ali svetih«* (*ibid.*: 19). Tukaj je seveda povezava med teoretičnim znanjem in konkretnimi vladnimi politikami bolj direktna. Avtorica nato naredi pregled udejstvovanja intelektualcev v vladnih politikah na Zahodu, ki se ujema z njeno ugotovitvijo, izraženo v zadnjem citatu. Čeprav avtorica, povzemajoč Roberta Mertona priznava, da intelektualci v tej vlogi dostikrat le priskrbijo nasvete in imajo v končni fazi le malo vpliva na končno politično odločitev, pa je njihov donesek v vlogi strokovnih svetovalcev v politiki gotovo nepogrešljiv, saj naj bi imeli po drugi strani to moč, da so pogosto pravzaprav edini kompetentni za podajanje določenih mnenj, nasvetov in stališč, na podlagi katerih se- hoteli ali ne- politiki morajo odločiti (glej *ibid.*: 25).

Glede na vse to lahko smatramo, da imajo intelektualci *»pomemben delež v konstruiranju socio-politične realnosti(...)*« in tako *»posreden, a zelo pomemben učinek v oblikovanju*

politik« (ibid.: 27). Intelektualci v tej luči torej vsekakor sodelujejo pri legitimiranju oblasti oz. družbenega reda in sicer v dokaj praktičnem smislu, kot posamezniki, ki so zelo blizu oblikovanju končnim političnim odločitvam.

Podobno, a vendarle v drugačnem kontekstu tudi Daniel Bell v svojem eseju »American intellectual life 1965-1992« ugotavlja, da se v Združenih državah Amerike in pospešeno tudi drugod na Zahodu intelektualna aktivnost odvija izključno pod okriljem določenih institucionalnih okvirjev. »*Intelektualne aktivnosti je veliko- na univerzah, znotraj think thank-ov in raziskovalnih centrov javne politike; v centrih literarnih študij na univerzah, knjižnicah in muzejih; različnih 'centrih naprednih študij', od katerih je večina združena z univerzami; in v vladi in na poslovnem področju(...)*« (Bell, 1992:75). Bell ugotavlja tudi, da je na voljo vse manj intelektualnih časopisov, ki ne bi bili neodvisni od raznih fondacij, univerz in premožnih posameznikov. Intelektualci so po njegovem vsi po vrsti globoko zasidrani v družbeni(h) struktur-i-(ah), kar jim omogoča lagodne družbene pozicije, saj imajo veliko moči nad »*statusom, denarnimi fondi in organizacijo raziskovanja(...)*. *Zasedajo položaje pri elitnih medijih-časopisih, televiziji in Hollywoodu*« (ibid.: 77). Zelo vplivne vloge naj bi igrali tudi v vrhovih državne politike. Kot bomo natančneje videli kasneje, se je Bell postavil kot oster kritik tovrstnega konformizma ameriških (in tudi ostalih zahodnih intelektualcev), katerih vlogo sam vidi nekoliko drugače.

Še en primer podajanja legitimnosti oblasti s strani intelektualcev- ki je morda nekoliko sporen, a naj zato služi kot eksemplar neposrednega ideološkega vpliva, ki ga lahko imajo intelektualci na izvajanje določene politike kot pisci političnega programa/vizije- navedeta Michael Hardt in Antonio Negri v svoji knjigi »Multitude«. Avtorja ispostavita pojem »geheimrat-a« oz. tajnega svetovalca (intelektualca) kot nekoga, ki skuša s svojim znanjem bolj kone prikrito (implicitno) vplivati na politične odločitve določene oblasti. Sodobnim intelektualcem (pretežno tistim iz vrst političnih znanosti) pripisujeta, da so povečini »(...) *zgoj tehniki, ki rešujejo kvantitativne probleme obstoječega reda in tavajo po koridorjih od svojih univerz do dvorov oblasti, poskušajoč pritegniti pozornost oblasti, da bi jim zašepetali nasvet*« (Hardt in Negri, 2004: 33). Kot eksemplar intelektualca te vrste omenita Samuela Huntingtona⁹, ki je leta 1975 skupaj s še dvema sodelavcema napisal članek z naslovom »Križa demokracije«, v katerem je ostro obsodil razmah civilne družbe v Združenih državah

⁹ Tukaj je sporna resničnost Huntingtonove vloge pri udejanjanju (ameriške) politike

60-ih let prejšnjega stoletja. Naraščajoč pomen civilnih gibanj (delavska, feministična, gibanje za državljanske pravice,...) je ocenil kot škodljiv za demokracijo in je zato pozval k omejevanju pri njihovi participaciji v političnem življenju in k nepopuščanju pri zahtevah do države, ki so jih imeli. Avtorja Huntingtonu kot geheimratu pripisujeta velik pomen pri začetku propadanja države blaginje na račun neoliberalizma (thatcherizma in reaganizma), ki naj bi sledilo njegovemu vplivnemu posegu v politiko. Podobno avtorja menita, da je tudi Huntingtonov najznamenitejši članek, »Spopad civilizacij¹⁰« poskus podreditve intelektualnega znanja politiki, saj naj bi bilo vse skupaj le poskus prikaza t.i. boja proti terorizmu, ki se je v omejenem obsegu seveda odvijal že pred notoričnim enajstim septembrom 2004, kot usoden in neubežen spopad Zahoda proti islamu. V tem primeru Huntigton po sodbi avtorjev sicer ni uspel v vlogi geheimrata, saj je uradna politika Združenih držav večkrat jasno zanikala kakršenkoli spopad civilizacij. Kakorkoli, vlogo intelektualca kot geheimrata je vsekakor moč jemati kot neposredno legitimiziranje določene politike oz. oblasti, ki bi se ga lahko najbrž opredelilo celo kot ideološko.

Intelektualci kot lastniki, ustvarjalci in razpečevalci znanja torej vsekakor lahko v družbah odigravajo vlogo legitimizatorjev družbenega reda, oblasti ali sistema idej. Že na začetku tega poglavja je bilo nakazano, da to je ena izmed njihovih nalog. Kot se je prav tako pokazalo, je ta vloga tudi v bližnji relaciji s politiko v ožjem in širšem pomenu besede oz. s političnim delovanjem. To se lahko povsem preprosto pojasni že z definicijo legitimnosti, citirano na začetku tega poglavja. Vendar je lahko, kot je tudi že bilo aludirano, vloga intelektualcev tudi docela drugačna, včasih celo opozicionalna do vloge, ki smo jo ravnokar spoznali. To bomo bolje videli v naslednjem podpoglavju.

4.2. Intelektualci kot kritiki

4.2.1. Intelektualci kot neodvisni kritiki družbenega dogajanja

Kot rečeno, se lahko intelektualci zastran svojega neprenehnega ustvarjanja novih znanj in idej pogosto znajdejo v opreki z aktualno družbeno realnostjo. Eden izmed pogledov na

¹⁰ Pri tem velja omeniti spornost slovenskega prevoda besedila, ki se originalno glasi »The clash of civilizations«. Dileme se postavljajo tudi pri interpretacijah tega članka, saj so v nasprotju s Hardtovo in Negrijevo interpretacijo nekateri mnenja, da Huntigton na spopad/trk civilizacij v resnici ni gledal tako usodnostno, kot nekateri prikazujejo.

družbeno vlogo intelektualcev predvideva njihovo avtonomnost mišljenja, oz. distanco od kakršnihkoli vplivov (političnih, ideoloških, institucionalnih), ki bi lahko preprečevali svobodno razvijanje znanja.

Naj predstavitev tega pogleda začnem s Karlom Mannheimom, ki je že leta 1929, v kotenkstu iskanja družbenega sloja, ki bi uspel ustvariti sintezo med različnimi politično-ideološkimi pozicijami znotraj takratne (predvsem zahodnoevropske) družbe in na ta način nuditi nekakšen celosten pregled nad družbeno situacijo, omenil t.i. sloj prosto lebdeče inteligence, ki naj bi eksistiral izven razredne ureditve. Mannheim pravi takole:

»Resnična sinteza ne pomeni kvantitativne sredine med obsotječimi zahtevami v družbenem prostoru. (...) Nasprotno, pri tem mora obstajati politično stališče, ki bo zahtevalo progresiven razvoj zgodovine in to na način, da bo v njej ostalo akumuliranih karseda veliko kulturnih dobrin in družbrnih energij. A do takega stališča, ki vedno eksperimentira, ki v sebi venomer razvija družbeno senzibilnost (...) ne more priti razred, ki se nahaja v sredini, temveč samo nek relativno brezrazredni sloj, ki ni preveč čvrsto zakoreninjen v družbenem prostoru. (...) Ta sloj (...) je (govoreč s terminologijom Alfreda Webra) družbeno prosto lebdeča inteligenca« (Mannheim, 1968: 151-152). Mannheim torej vidi vlogo intelektualca kot neodvisnega iskalca resnice.

Mnogi pogledi na vlogo intelektualca kot kritika družbenega dogajanja so v osnovi še dandanes podobni Mannheimovi ideji intelektualca kot nekoga, ki se »povzdigne« nad družbeno sfero in jo tako opazuje iz distance (kritični intelektualec). Richard Posner v svoji knjigi »Public intellectuals« podobno vidi vlogo intelektualca kot nekoga, ki neprestano nastopa v vlogi družbenega kritika (in ne zgolj opazovalca) ter svoje kritične poglede kajpada tudi predstavlja širši javnosti. Bistveno pri intelektualcih je to, da v svojem delovanju presegajo ozke strokovne, akademske, znanstvene ali profesionalne okvirje in svojo intelektualno moč kanalizirajo tudi na področja, ki so bolj obče narave in imajo javni pomen. Ob tem pa morajo imeti intelektualci razvito tudi občutljivost na negativne pojave v družbi. *»(...)intelektualec splošne ideje aplicira na zadeve javnega interesa, deluje od zgoraj navzdol, teoretizira o zlorabah, korupciji in krivicah, ki jih je odkril« (Posner, 2001: 19). Svoja kritična stališča pa naj bi izražali predvsem preko »knjig, člankov v revijah, odprtih pismih, javnih predavanjih ter preko pojavljanja na radiu in televiziji« (ibid., 25).*

Dejavnost kritičnih intelektualcev naj bi bila osvobojena institucionalnih okvirjev, saj naj bi ti po mnenju nekaterih omejevali njihovo nepristranskost. Daniel Bell npr., nanašajoč se na zgornjo Mannheimovo idejo takisto zagovarja popolno institucionalno, ideološko in politično neodvisnost intelektualcev. Zgroženo ugotavlja, da so ameriški in vedno bolj tudi evropski intelektualci pod skorajda popolno dominacijo institucij (omenjenih v prejšnjem podpoglavju) in jih se jim le redko uspe izmuzniti iz njihovega objema. Podobno kot Mannheim je tudi Bell mnenja, da je ključna družbena vloga intelektualcev kritičnost, gojena s pozicije onkraj družbene strukture. Intelektualci se namesto igranja vloge kritikov družbe tako bolj posvečajo zavzemanju pomembnih položajev v raznih institucijah in se pogosto sicer zelo zavzeto udeležujejo tudi dokaj resnih medsebojnih akademskih razprav, polemik (Bell jih imenuje kulturni boji), ki pa le redko predrejo akademske zidove in dosežejo širšo javnost ter so tako s stališča kritičnega intelektualnega angažmaja, obravnavanega v tem podpoglavju brezpredmetni (glej Bell, 1992).

Po mnenju mnogih je ravno vloga intelektualcev kot od različnih družbenih in političnih struktur avtonomnih kritikov družbenega življenja oz. neodvisnih sodelavcev pri odprtem diskurzu o pomembnih družbenih temah in vprašanjih nepogrešljiva tako pri opozarjanju, kot pri odpravljanju napak, do katerih neogibno prihaja v širšem družbenem življenju.

4.2.2. Izginjanje intelektualcev v vlogi kritikov?

Vendar prihaja dandanašnji na Zahodu po mnenju nekaterih avtorjev do drastičnega osipa števila kritičnih intelektualcev, ki bi z naslavljanjem širše javnosti odprto opozarjali na družbene probleme.

Eden izmed glavnih razlogov za to naj bi bilo vedno večje zapiranje intelektualcev v ozke kroge svojih strokovnih področij, medtem ko naj bi bili svojo intelektualno aktivnost usmerjali zgolj v naslavljanje strokovne javnosti v jeziku, razumljivemu le strokovnemu občinstvu. Za to naj bi bila kriva (tudi) vedno večja specializacija področij znotraj širše znanstvene skupnosti, ki- hkrati s tržnimi mehanizmi, ki postajajo vedno bolj prisotni tudi na tem področju- intelektualce v mnogih primerih prisili, da se posvečajo izključno svojemu področju, za interes v smeri splošne družbene problematike pa enostavno nimajo časa in interesa. Tudi na področju znanosti naj bi torej prihajalo do vedno večje funkcionalne diferenciacije in delitve (intelektualnega) dela, kar pomeni, da lahko intelektualci včasih

posvetijo svojo celotno kariero nekemu zelo ozkemu področju oz. problemu (glej Posner, 2001: 4). Intelektualci naj bi tako proporcionalno postajali vedno bolj kompetentni v smislu strokovnosti in se na račun tega vedno bolj odmikali od širše javnosti (glej Reeves, 2003). Na tem mestu morda lahko izpostavim tudi ločnico, ki jo je med dvema tipoma intelektualcev (čeprav spet v nekoliko drugačnem kontekstu) zakoličil Michele Foucault, in sicer med »univerzalnim« in »specifičnim« intelektualcem (glej Foucault v Posner, 2001). Intelektualci naj bi tako v kontekstu pričujočega podpoglavja postajali vse bolj specifični oz., kot meni Bell »partikularni« in »parohialni« (glej Bell, 1992: 33). Partikularnost in parohialnost intelektualnega ustvarjanja naj bi po Bellovem mnenju ustvarjale hermetično situacijo, saj intelektualno ustvarjanje vse manj zadeva ob razumevanje širših družbenih skupin (javnosti). Še ena, navidez bolj marginalna zadeva, ki se mi jo zdi vredno samo na kratko dodati na tem mestu je publiciteta, katere so določeni intelektualci lahko deležni kot komentatorji ali udeleženci debat in polemik na različnih oddajah na radiu in televiziji. Po mnenju nekaterih, npr. francoskega sociologa Pierra Bourdieu-ja, lahko nastane problem pri soočanjih intelektualnih stališč, kjer sodeluje več udeležencev in ko zaradi strogo odmerjenih časovnih omejitev neko mnenje, izjava ali stališče pridobi kredibilnost izključno na račun hitrosti, iznajdljivosti ali jezikovni spretnosti govorca in ne zaradi svoje dejanske teže. Forma naj bi torej začela zavzemati primat nad vsebino, kar za uveljavljane utemeljenih kritičnih stališč v javnosti vsekakor ni dobro (glej Reeves, 2003: 23). Bourdieu ta fenomen imenuje »le fast talker«.

4.2.3. Intelektualci kot nasprotniki obstoječega diskurza

Kritični intelektualci kot sem jih obravnaval do sedaj, nastopajo torej kot nekakšni neodvisni iskalci resnice in pravičnosti, ki kot samostojni kritični opazovalci vestno spremljajo družbena dogajanja in konstelacije. Pri tem se ne opirajo na nobeno politično ali ideološko pozicijo in tako svojo kritičnost izvajajo znotraj istega diskurza¹¹; s svojim delovanjem sicer lahko dosežajo družbene spremembe in premike, a le-ti venomer ostajajo del istega diskurza. Nekateri avtorji so zato mnenja, da je naloga kritičnih intelektualcev predvsem težiti k, če smem tako reči, radikalnejšim spremembam v družbi in se tako obstoječim družbenim razmerjem (ideologiji) zoperstaviti s stališča neke alternativne ideologije/utopije. Ideologija,

¹¹ Beseda »diskurz« je tukaj uporabljena v poststrukturalističnem, foucaultjevskem smislu.

ki se v tem smislu pojavlja kot tarča mnogih kritik iz stališča različnih (ne)ideoloških pozicij je pogosto že kar nekaj časa t.i. neoliberalizem¹².

Edward Said npr. ugotavlja, da je problem sodobnih intelektualcev ravno *»odsotnost vsakršnega velikega načrta ali velike teorije o tem, kaj intelektualci lahko naredijo in prav tako odsotnost vsakršne utopične teleologije, v smeri katere bi se premikala človeška zgodovina«* (Said, 2001: 32). Po njegovem je naloga intelektualca zdržno razkrivati odnos med družbenimi razmerji moči in dominantnim diskurzom, ki ta razmerja maskira, mistificira in ovija v plašč samoumevnosti. Intelektualec bi moral v imenu splošne pravice, tolerance, težnje k redistribuciji resursov in nasprotovanja kopičenja kapitala in moči, ki po njegovem deformirata človeško življenje, ne samo definirati situacije, temveč v družbi tudi aktivno posredovati in se bojevati. Prav tako bi moral nuditi alternativne poglede na zgodovino in nasprotovati *»uradnemu spominu«*, saj naj bi v tem tičal eden glavnih razlogov za porajanje popačenih reprezentacij sveta, ki služijo tako ohranjanju pozicij močnih, kot zatiranju neželenih oz. izključenih populacij (glej *ibid.*: 33). Služiti bi moral kot *»protispomin«* oz. *»protidiskurz«* in se s tem približevati resnici.

V zelo podobnih kategorijah kot Said, a vseeno nekoliko drugače vidi družbeno vlogo intelektualca tudi Pierre Bourdieu. Medtem ko Said sicer pogreša nek ideološki topos, s pomočjo katerega bi se morali intelektualci orientirati v svoji kritiki, ga transparentno ne navede. Tudi diskurz, ki naj bi služil kot tarča intelektualne kritike ni povsem eksplicitno naveden, dasiprav je mogoče zaslutiti, kam naj bi bila kritika usmerjena.

Bourdieu tako v pogovoru z nemškim pisateljem Guentherjem Grassom¹³ vidi med drugim vlogo sodobnega (evropskega) intelektualca v ustvarjanju pozicije na t.i. levi strani političnega polja, t.j. pozicijo še bolj levo od tiste, ki jo zaseda večina socialdemokratskih strank- te stranke namreč po njegovem mnenju pod pretvezo sodelovanja v socialističnem diskurzu nimajo pravega orožja proti dominantnemu, t.i. neoliberalnemu diskurzu in v resnici postajajo njegov integralni del. Dominacija je namreč poleg ekonomske tudi intelektualna in zgolj intelektualci lahko, kot on to v svoji maniri označi, s svojim simbolnim kapitalom in seveda tudi z odločnim javnim angažmajem prispevajo k njeni ukinitvi. Bourdieu neoliberalni diskurz poimenuje simbolna dominacija, kateri se večina brezpogojno podreja (glej Bourdieu

¹² Zagovorniki teze o koncu ideologij sicer najbrž neoliberalizma ne bi označili kot ideologijo.

¹³ Pogovor je nastal v letu 2000 in bil hkrati objavljen v francoskem dnevniku *Le Monde* in nemškem tedniku *Die Zeit*. Transkript pogovora je bil objavljen tudi v reviji *Nation*, na katero se sklicujem tudi sam.

in Grass 2000 in Said, 2001: 31). Intelektualec se mora torej po njegovem s simbolno dominacijo diskurza spopasti s pomočjo novega diskurza oz. ideologije/utopije; meni, da je naloga intelektualcev prav v restavraciji utopije, saj naj bi bil eden izmed ciljev t.i. neoliberalnih vlad prav formalna odprava utopij z namenom učvrstitve svoje moči. (glej Bourdieu in Grass 2000: 28).

Kritičen angažma intelektualcev iz tega poglavja se tako nekoliko razlikuje od tistega, razloženega v predprejšnjem podpoglavju, saj si v prvem primeru intelektualci na podlagi kritike obstoječega prizadevajo k nastanku drugačnega družbenega sistema. Pri tem pa, kot nam ispričuje tudi zgodovina, lahko pride do paradoksalne situacije v primeru nastanka novega sistema/družbenega reda, saj se intelektualci, prej odločni kritiki starega, sedaj lahko vedejo kot legitimatorji in podporniki novega. Kritični naboj lahko torej nenadoma razvodeni in se spremeni v nekritično odobravanje (glej Tomšič, 2003b: 6).

5. Intelektualci kot elita

Glede na ugotovitve iz poglavja o kritikah Gouldnerja je očitno, da se intelektualci in tudi širša inteligenca ne morejo definirati kot razred. A kulturni kapital, ki jim ga zagotavlja predvsem posedovanje velike količine znanja, jih, kot je bilo moč razbrati tudi iz zadnjih dveh poglavij, v družbi vendarle postavlja na posebno mesto. Je o intelektualcih torej moč govoriti kot o družbeni eliti?

Preden pa odgovorim na to vprašanje, je potrebno narediti distinkcijo, ki se pojavlja znotraj teorije elit in o kateri je prvi spregovoril klasik tega področja, Vilfredo Pareto, ki je elite razdelil na 2 dela, in sicer: *»na vladajočo elito, ki zaobsega posameznike, kateri neposredno ali posredno igrajo določeno pomembno vlogo v državi in na nevladajočo elito, ki zaobsega vse ostale. Tako dobimo dva sloja populacije: (1) spodnji sloj, ne-elito (...) in (2) višji sloj, elito, razdeljena na 2 dela: (a) vladajočo elito in (b) elito, ki ne vlada«* (Pareto v Bottomore, 1967: 14). Podobno kot Pareto je razmišljal tudi H. D. Laswell, ki je razlikoval med politično elito, sestavljeno iz oblastnikov oziroma predstavnikov oblasti in družbenih formacij, ki so oblasti blizu, ter ostalimi elitami, ki so v manjši meri povezane s samim vladanjem, a vseeno v družbi pomembno vplivne. (glej *ibid.*: 18).

Široko sociološko področje teorije elit se je v svojem proučevanju do sedaj bolj posvečalo vladajoči eliti, oz. politični eliti. Za njo je značilno, da nosi za razliko od ostalih družbenih skupin posebno družbeno moč/oblast (power). Tako se pojavlja osnovna delitev v družbah med tistimi, ki vladajo in tistimi, ki so vladani- množica, ljudstvo, ne-elita,... (glej Etzioni-Halevy, 1993: 19). Vladajoča elita ima pred ne-elito prednost v tem, da monopolizira moč in s tem dobi možnost političnega odločanja. Po mnenju mnogih je to, mimogrede, tudi neizogibna značilnost sodobnih demokratičnih družb. A kakorkoli, glede na omenjene značilnosti vladajoče elite nam kaj kmalu postane jasno, da je intelektualce tako v ožjem, kot v širšem (Gouldnerjevem) smislu besede praktično nemogoče umestiti v vladajočo elito. Pri tem se zdi zadosten že argument, naveden pod zadnjo točko prejšnjega poglavja, namreč da so intelektualci sicer v družbi vplivni v smislu prepričevanja velikega števila ljudi v svoje ideje, a da imajo zadnjo besedo pri sprejemanju odločitev vseeno vladni uradniki, ki na ta način nosijo attribute politične elite. V tem je seveda implicirana ena izmed kritik novega razreda.

Ostale elite, ki se pojavljajo v družbi, a niso vladajoče (politične), je mogoče označiti kot »funktionalne, v glavnem skupine poklicev, ki imajo (iz kateregakoli že razloga) visok status v družbi(...)« (Bottomore, 1967:19). Še natančnejša definicija bi bila, da so elite »manjšine ljudi, ki so posebno vplivne v oblikovanju različnih družbenih struktur in sfer dejavnosti« (Etzioni-Halevy, 1985: 15). Med slednje spadajo npr. kultura, politika, šport, vojska, ekonomija,... Med elite se potemtakem prištevajo posamezniki, ki imajo nadpovprečen vpliv na določenih področjih družbenega življenja. Intelektualna elita tak vpliv nedvomno ima. Poleg vpliva na ožjem področju svojega delovanja (akademskem, znanstvenem, kulturnem,...)¹⁴, lahko vpliv intelektualcev seže tudi na širše dogajanje v družbeni sferi. Kot je bilo ugotovljeno, lahko intelektualci s svojim delovanjem poleg že omenjenega oblikovanja idej, ki lahko pomembno vplivajo na družbena razmerja, med drugim vplivajo tudi na institucionalizirano politiko oz. njene odločitve ali se pojavljajo kot kritiki družbenih dogajanj. Kakšno vlogo pa je intelektualna elita oz. elita znanja¹⁵ odigrala v polpretekli zgodovini v Sloveniji?

5.1 Cirkulacija elit in razmerja med intelektualci v Sloveniji

Zgoraj je bila omenjena delitev na politično (vladajočo) in nepolitično (nevladajočo) elito. Na primeru Slovenije si sedaj pogledajmo, kakšna je možna povezava med politično in nepolitično (intelektualno) elito, oziroma najprej kakšno vlogo so intelektualci v smislu legitimiziranja/kritike oblasti odigrali pri procesu osamosvajanja oz. razpadanja bivše socialistične države druge polovice 80-ih in začetka 90-ih let prejšnjega stoletja in potem še kako je bilo s to vlogo tudi v letih po tem.

Pri tem pa je najprej potrebno na kratko orisati širši kontekst vloge intelektualcev pri preobrazanju socialističnih držav srednje Evrope, znotraj katerega sodi tudi Slovenija.

Intelektualci so, tudi zaradi specifične tradicije nekaterih držav srednje Evrope, na tem prostoru po splošnem mnenju odigrali pomembno, če ne kar ključno vlogo pri razpadanju socialističnih družb. Medtem ko so bile v 60-ih letih prejšnjega stoletja družbene kritike intelektualcev naravnane predvsem v smislu reforme samega socializma oz. drugačnega

¹⁴ Pri tem se sklicujem na poklice, ki jih Etzioni-Halevy-jeva prišteva med intelektualne- glej zadnjo točko tretjega poglavja.

¹⁵ Termin povzemam po Etzioni-Halevy, sama pa ga izpelje iz Bellovega razreda znanja.

apliciranja marksistične miselne tradicije (glej Bernik, 1997: 57-58), je v 80-ih letih prišlo pri mnogih intelektualcih do popolnega odmika od dominantne (vladajoče) ideologije socialističnih družb in do idejnega približevanja civilizacijskim dosežkom zahodnoevropskih družb (glej *ibid.*). Ker je bilo za socialistične družbe značilno politično in ideološko obvladovanje in nadzorovanje velike večine sfer družbenega življenja, so se pod tem znašli tudi intelektualci, katerih delovanje se je dostikrat poskušalo onemogočiti, še posebej če so delovali zunaj meja, *»ki jih je postavljala usmerjevalni center družbe«* (*ibid.*: 56). Mnogi intelektualci, predvsem tisti, ki so bili angažirani v kulturni sferi, katero je že zaradi narave njenega ustvarjanja zelo težko podrediti ideološkim ciljem, so se zato nahajali daleč od centrov moči in se pogosto znašli tudi v odkriti opoziciji z njimi. Zaradi njihove družbene pozicije se jih je oprijel naziv marginalni oz. nekonformistični intelektualci (glej Tomšič, 2003a: 302-303). Slednji so zaradi specifičnosti svoje situacije začeli tako oblikovati svojo lastno sfero delovanja, za katero je bila značilna posebna ideologija, kultura in tudi način komunikacije, ki so bili od dominantne ideologije izolirani in v razmerju do nje, kot trdita Konrad in Szelenyi, protiinstitucionalni (glej Bernik, 1997: 51-52). Odnos dominantne ideologije do tovrstnega »združevanja« intelektualcev pa se razlikuje od države do države, saj je bil ponekod ta odnos represiven/ preprečevalen, ponekod pa je dominantna ideologija težila k vzpostavljanju komunikacije z intelektualci, ki jih je na ta način poskušala nevtralizirati- ta strategija, med drugim značilna tudi za Slovenijo, se imenuje »selektivno udomačevanje« (glej *ibid.*: 60). Ob vse večji krepitve nezaupanja do dominantne ideologije/oblasti tudi s strani vedno večjega števila ljudi in ob spoznanju, da je korenite spremembe mogoče doseči le s politično akcijo, so se intelektualci začeli zlagoma tudi vse bolj tovrstno organizirati. *»Tako se je oblikovala politična protielita, ki je bila zmožna organizirano in načrtno uresničevati svoj program družbenih sprememb«* (Tomšič, 2003a: 304). Zaradi prav tako prisotne averzije do političnega delovanja v smislu strankarstva, so se intelektualci v veliki meri združevali na način civilne družbe, saj so v skladu z nastalo predstavo o naraščajočem antagonizmu med družbo in državo v socialističnih družbah, zastopali interese prve (glej Bernik, 1997: 58-59). Po končani preobrazbi socialističnih družb na prelomu 80-ih in 90-ih let prejšnjega stoletja, v kateri so intelektualci po mnenju mnogih odigrali tako pomembno vlogo, da je spremembe upravičeno označiti kot »revolucije intelektualcev« (čeprav dejansko ni šlo za revolucije, Bernik str. 59, *op.p.*) (glej *ibid.*: 62), pa so se mnogi intelektualci znašli v razcepu glede svoje nadaljne vloge v družbi. Predvsem so bili razpeti med odločitvami, ali vstopiti v kakšno izmed novonastalih demokratičnih političnih strank, ali ohraniti kritično distanco do družbenega dogajanja, ali pa se po »opravljeni nalogi« od njega povsem oddaljiti. Številni

izmed njih so od začetka še vztrajali v politiki, vendar so se mnogi nato kmalu (spomnimo se že omenjenega trenja med intelektualnim delovanjem in politiko, op.p) od nje tudi distancirali.

Ne zelo podoben način, seveda spet z močnimi lastnimi partikularnostmi, so intelektualci igrali vlogo tudi v procesu osamosvajanja Slovenije. Za razliko od »trdih« 50-ih in 70-ih let prejšnjega stoletja, so postajale deviacije v delovanju intelektualcev na kulturnem, znanstvenem idr. področjih v 80-ih letih vedno manj sankcionirane, saj je bila oblast pri tem vse manj učinkovita. To se je začelo poleg nastajanja t.i. novih družbenih gibanj (glej Tomšič, 2003b: 305) v prvi vrsti odražati v kulturi, saj so mnoge kulturne forme, ki so bile še do nedavna alternativne in zato nesprejemljive, začele prehajati v splošno sprejemljivo kulturo (glej Rupel v Bernik, 1997: 63). Nove kulturne forme in ideje so zaradi dostopa do množičnih občil (Nova revija, Mladina, Radio Študent, idr.), ki so si jo zagotovile, postajale vse bolj odmevne in vplivne. Kmalu pa je zgolj kulturni angažma začel prehajati tudi v vedno bolj odkrito političnega, usmerjenega h korenitim družbenim spremembam. *»Ta usmeritev je bila zlasti očitna pri sodelavcih Nove revije, ki so se lotevali političnih tem, ki jih je vladajoča elita štela za svoj monopol, manj pa pri 'antipolitičnem' nekonformizmu mlajši intelektualcev«* (Bernik, 1997: 64). Poskusi oblasti, da bi z represivnimi ukrepi vplivala na delovanje nekonformističnih intelektualcev so postajali vse bolj jalovi, zato se je njihova aktivnost iz gole kritike (oporečništva) vse bolj začela artikulirati kot opozicijski politični program s svojimi znanimi cilji.

Pomembna pri tem je tudi zgoraj omenjena strategija »selektivnega udomačevanja« civilne družbe. Politična elita (oblast) je namreč po spoznanju, da represivni ukrepi zoper civilno družbo ne zaležejo več in da množično izgublja podporo v javnosti, začela tudi sama navezovati stike z določenimi skupinami znotraj nekonformističnih intelektualcev in začela sprejemati njihove ideje (glej ibid.: 64-65). Glavna institucija politične elite, Zveza komunistov Slovenije je tako začela postopoma izgubljati svojo moč, začela se je prilagajati zahtevam porajajočega se demokratičnega političnega sistema in končno sprejela *»tudi eno od ključnih zahtev 'političnega' dela intelektualnega nekonformizma, t.j. zahtevo po večji samostojnosti Slovenije v zvezni državi in slednjič celo zahtevo po izstopu Slovenije iz jugoslovanske države«* (ibid.: 65). Intelektualci pa so imeli pri tem, ob pomembnem dejavniku javnega mnenja, ki je postalo izrazito nezadovoljno s socialistično ureditvijo, zelo veliko vlogo. Vendar velja poudariti, da nekonformistični intelektualci v Sloveniji, kljub načelni

enotni drži proti socialistični oblasti, niso bili homogena skupina, kar se pravzaprav deloma v Sloveniji pozna še dandanes. Heterogenost je izhajala najprej iz različnih pogledov na odnos umetnosti do družbenopolitične stvarnosti. Nekateri intelektualci so tako sodili, da mora umetnost nujno biti angažirana *»pri čemer je angažiranost umetnosti pojmovana v smislu njene opredelitve za nekatere neumetniške naloge, za udejanjanje posameznih družbenih in političnih projektov«* (Tomšič, 2003a: 305). Intelektualci z različnimi pogledi na vlogo umetnosti v smislu politične angažiranosti so se tudi zbirali okrog različnih množičnih medijev (predvsem revij), preko katerih so objavljali svoje prispevke in ta delitev se je v določeni meri prekrivala tudi z odnosom do socialističnega režima oz. z obsežnostjo in kvaliteto sprememb, za katere so si prizadevali. Medtem ko so t.i. teoretiki alternative, ki se smatrajo za privrženca neangažirane umetnosti še vedno ostajali znotraj okvira marksističnih idej, so imeli politično angažirani intelektualci (med njimi gre izpostaviti predvsem tiste, ki so se zbirali okrog mesečnika *»Nova Revija«*) razvito dokaj jasno izoblikovano vizijo Slovenije kot samostojne, demokratične in tržno naravnane države (glej *ibid.*). Kot bo videti kasneje, je ta delitev ostala pomembna tudi v času po osamosvojitvi.

Da pa bi boljše dojeli kako so se intelektualci *»znašli«* v obdobju po osamosvojitvi, je potrebno razsvetliti še specifično situacijo, ki je v Sloveniji nastala v zvezi z novo politično elito.

Situacija, ki jo imam v mislih, se tiče vprašanja razmerja med reprodukcijo in cirkulacijo (političnih) elit in vlogo tega razmerja pri demokratičnih družbenih procesih. Za moderne demokratične družbe, t.j. za njihovo stabilnost in posledično tudi uspešen socioekonomski razvoj, je namreč po mnenju nekaterih potrebna hkratna prisotnost večih gravitacijskih jeder politične elite, ki so glede na legitimnost, vpliv in dostopnost do virov, pomembnih za vladanje, približno enako močni (glej Adam, 1999: 101). Na ta način se lahko ustvarijo pogoji za razvitejši oz. t.i. poliarhični tip demokracije, pri katerem gre za razliko od oligarhičnega tipa za precej enakomernejšo porazdelitev moči in vpliva med omenjenimi gravitacijskimi jedri, kar znatno poveča možnosti za razvoj pozitivnih demokratičnih učinkov, kot so delitev in kontrola oblasti, razvoj civilne družbe, pluralnost medijev, avtonomnost znanosti, univerz, gospodarstva ipd. Eden izmed pomembnih pogojev za vzpostavitev slednjega je tudi proces cirkulacije elit, pri katerem prihaja za razliko od njegovega kontrapunkta- reprodukcije elit do bolj ali manj rednega menjavanje elit na oblasti (glej *ibid.*: 99). Cirkulacija elit med drugim predpostavlja tudi inkluzivnost v smislu enakih rekrutacijskih možnosti, ki jih politična elita

namenja ostalim (nepolitičnim) elitam. V zvezi s tem zazanavata v Sloveniji avtorja Frane Adam in Matevž Tomšič, opirajoč se na empirične podatke, pridobljene z raziskavo, narejeno leta 1995, visoko stopnjo reprodukcije t.i. stare elite¹⁶ (elite, ki je svojo pozicijo zavzela že pred letom 1988) oz. pojav t.i. retencijske elite, t.j. elite, ki je iz bivšega socialističnega sistema uspela ohraniti nadzor nad socialnim kapitalom v smislu kontrole simbolnih in materialnih virov. Kot posledica tudi tega dejstva tako prihaja v Sloveniji do » (...) pojave asimetrije med dvema stebroma politične elite. Z drugimi besedami (...) obstoja dominantne (retencijske) in periferne (nove) elite« (Adam in Tomšič, 2002: 103). Za retencijsko elito v Sloveniji je po ugotovitvah avtorjev poleg že omenjene visoke stopnje reprodukcije značilna tudi visoka fluktuacija v obvladovanju neformalnih socialnih omrežij, ki se odraža v visoki sposobnosti zamenjave stikov in vezi z določenimi vplivnimi krogi ljudi znotraj različnih področij, tako imenovanimi »alterji«, ki lahko pripadnikom retencijske elite koristijo predvsem v smislu povečevanja njihovega socialnega kapitala. Retencijska elita je tako sposobna povezovati se z ostalimi tako ali drugače vplivnimi posamezniki (npr. pripadniki drugih elit, strateških skupin- t.i. prominentne kontaktne osebe), posedovanje socialnega kapitala pa ji omogoča dostop do informacij, takšno ali drugačno podporo s strani »partnerskih« strateških skupin, vzpostavljanje novih zvez ipd. (glej Adam, 1999: 101). Ker so omenjeni »alterji« po spremembi političnega sistema postale povečini druge osebe, se je retencijska elita temu stanju kmalu prilagodila in začela svoj socialni kapital nabirati pri njih- poleg reprodukcije je torej uspela izvršiti tudi akomodacijo. To se med drugim kaže tudi v dejstvu, da velik odstotek nepolitične elite (ekonomske in kulturne) izpričuje svoje politične preference političnim strankam, ki jih je moč smatrati kot dediče tistih strank, ki so politično elito tvorile že v bivšem sistemu. Čeprav je težko trditi, da reproducirana politična elita ob spremembi sistema ni doživela nikakršnih notranjih transformacij¹⁷, je glede na že omenjene podatke vsekakor upravičeno sklepati, da je za Slovenijo značilna visoka stopnja reprodukcije (in logično tudi nizka stopnja cirkulacije) elit, ki je značilna tako za prehod iz socialističnega v demokratični sistem (proces osamosvajanja), kot tudi za obdobje po tem. Interpretacije dejstva visoke, razširjenosti reprodukcije (glej Adam in Tomšič, 2002: 104) elit v Sloveniji oz. ocenjevanje možnih posledic/učinkov tega dejstva so lahko zelo različne. O tem med drugim priča tudi razprava znotraj družboslovnih znanosti, ki se je v Sloveniji proti koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja odvijala med zagovorniki in nasprotniki dejstva visoke

¹⁶ Pod elito se tukaj prištevajo politična, ekonomska in kulturna elita, ki se jih ponavadi skupno označuje kot t.i. funkcionalno elito. Pri vse treh je bila, čeprav v različnih številkah, ugotovljena visoka stopnja reprodukcije.

¹⁷ Glej omenjeni proces »strategije selektivnega udomačevanja«

reprodukcije¹⁸; prvi so zagovarjali tezo, da visoka stopnja reprodukcije elit s seboj ne prinaša dolgoročnih negativnih posledic in lahko celo prispeva k politični stabilnosti, slednji pa so zagovarjali tezo, da pomanjkanje cirkulacije elit v demokratični družbi lahko prepreči razvoj zgoraj omenjenega poliarhičnega tipa demokracije in njegovih atributov. Poglejmo si zato, kakšne možne (negativne) učinke ima lahko pomanjkanje cirkulacije elit na intelektualna razmerja, predvsem v luči že obravnavane vloge intelektualcev kot legitimizatorjev oz. kritikov družbe.

Ena izmed možnih posledic oligarhičnega tipa demokracije, ki je bila deloma dognana že v prejšnjem odstavku in za katero bi se dalo reči, da je značilna za Slovenijo (vsaj) od druge polovice devetdesetih let prejšnjega pa do prve polovice tega stoletja, je lahko velika koncentracija politične in družbene moči v rokah ene same politične stranke (retencijske elite), ki(...) *ima v rokah (skupaj z manjšimi strankami sorodnega nazorsko-interesnega kroga) tako rekoč vse ključne vzvode političnega odločanja. Še bolj kot formalna pa je problematična neformalna koncentracija moči, saj so tudi drugi družbeni viri (finančni, medijski) razporejeni izrazito neenakomerno-spet v korist omenjenega bloka*« (Tomšič, 2003a: 310). Kot posledica tega nastaja situacija, ko so mnogi intelektualci, ki načelno sicer proklamirajo svojo neodvisnost, globoko vpeti v krog dominantne politične elite in v razmerju do slednje v svojem javnem delovanju le poredkoma zastopajo kritična stališča. Še več, svoje kritike često namenjajo kar vladni opoziciji, ki pa naj bi bila, kar se tiče vzvodov moči v podrejenem položaju (glej *ibid.*). Poleg tega naj bi bil za slovensko družbo značilen tudi hermetičen medijski prostor, prav tako v veliki meri podrejen politični eliti, ki je odprt samo delno in tako določenim intelektualnim krogom- npr. tistim, ki so jim je bile v prvem delu pričujočega poglavja pripisane velike zasluge pri osamosvojitvenem procesu- pogosto zapira svoje duri. Mnogi intelektualci tako ne postopajo v skladu s starim Mannheimovim idealom, omenjenim v petem poglavju in namesto neodvisnosti (in po potrebi kritičnosti) v svojem delovanju nastopajo kot legitimizatorji politične elite. Tovrstno pomanjkanje kritičnosti lahko kaj kmalu privede tudi do oblastniške arogance politične elite, ki vsekakor ni plodna za razvoj demokratične družbe. Še ena variacija legitimiziranja politične elite s strani nekaterih intelektualcev v Sloveniji je izrabljanje t.i. kulturnega boja,¹⁹ »v katerem gre za družbeno in

¹⁸ Razprava se je med drugim manifestirala tudi preko časopisa Nova Revija, kjer sta jo vodila dr. Anton Kramberger na eni in dr. Frane Adam na drugi strani

¹⁹ Več o izvorih in zgodovini kulturnega boja v Sloveniji, o katerem tod ne bi obširneje spregovoril, je moč najti npr. v knjigi dr. Dimitrija Rupla »Besede božje, božanske«, za bolj strnjen opis pa glej Frane Adam, 2000: 108-109

zgodovinsko semantiko, simboliko, interpretacijo in interpelacijo. Skratka, za vrednostno-simbolna nasprotja (razcepe), kjer se bje boj za kulturno hegemonijo, za to, katera interpretacija zgodovine bo obveljala, katera definicija 'situacije' bo prevladala in kdo bo obdržal nadzor nad institucijami in simbolnimi tehnologijami, ki so ključne za produkcijo in diseminacijo pomenov(...))« (Adam, 1999: 108) in katerega vplivi so v Sloveniji še vedno prisotni. Določeni intelektualci, ki so ideološko blizu retencijski eliti naj bi namreč javno zastopali stališča ene izmed obeh osnovnih pozicij znotraj kulturnega boja, kar lahko veliko prispeva k utrjevanju položaja politične elite, še posebej vsled občutljivosti, ki je glede določenih ideoloških vprašanj/dilem še vedno navzoča v širši slovenski populaciji. Ker so nekateri izmed teh intelektualcev zaposleni tudi znotraj univerz, je posledice tega nemalokrat moč čutiti tudi v teh institucijah, ki bi seveda morale biti v principu neodvisne od političnih elit- predvsem zato, ker imajo lahko (še posebej v družboslovju) zelo močen vpliv na kreiranje družbene realnosti in na način zaznavanja družbenega dogajanja pri ljudeh (glej Adam, 2003). Pomajkanje cirkulacije elit lahko torej kaj kmalu privede do pojava klientelizma, ki se lahko, kot je mogoče videti, vzpostavi tudi med politično in intelektualno elito. Seveda je ob vsem tem nemogoče zanikati obstoja in delovanja tudi drugih krogov intelektualcev, t.j. tistih, ki so distancirani in pogosto tudi kritični do vladajoče politične elite, vendar so le-ti, med drugim tudi zaradi visoke stopnje zaprtosti medijskega prostora za poglede, ki se ne vključujejo v idejni *mainstream* (glej Tomšič 2003a: 311), pogosto odrinjeni na rob. To pa vsekakor ne prispeva k poliarhičnemu demokratičnemu razvoju in odprtemu demokratičnemu diskurzu.

6. Zaključek

V zaključku bi rad najprej pojasnil, da je pot, ki sem jo izbral za iskanje odgovorov na začetno zastavljena vprašanja samo ena od možnih poti. Vsega skupaj bi se lahko lotil tudi iz drugačnih smeri in perspektiv, kar bi morebitno pripeljalo tudi do nekoliko drugačnih rezultatov. Prav tako je nabor avtorjev, ki jih citiram le infinitezimalen del vseh avtorjev, ki so se in se še vedno ukvarjajo s tematiko družbene vloge intelektualcev v sociologiji in širše v družboslovju. Zato bi lahko eventualna uporaba drugih avtorjev prav tako ponekod pripeljala do večjih ali manjših razlik v dobljenih odgovorih.

Še ena stvar, ki se mi zdi vredna pojasnila je ta, da se na nekaterih delih naloge pojavljajo določene vsebine, ki so na danem mestu uporabljene samo za potrebe pričujoče tematike in v katere, četudi bi se v zvezi z njimi lahko spisalo še mnogo podobnih besedil, nisem podrobneje segal. Zato se iskreno opravičujem za vsako morebitno poenostavitev sicer kompleksnih stvari, kateri se pač nisem mogel ogniti.

Kar pa se tiče odgovorov oz. ugotovitev, do katerih sem prišel, pa lahko rečem naslednje:

Pri prvem vprašanju, ki se- naj spomnim- glasi »*Ali intelektualci v družbi nastopajo kot razred, ali kot družbena elita?*« je odgovor dosti enoznačen, saj je povsem očitno, da intelektualci, kljub posedovanju kulturnega kapitala, ki vsekakor prispeva k njihovem posebnem položaju v družbi, vseeno ne morejo eksistirati kot razred. Pokazalo se je, da razlike v vrsti kulturnega kapitala, s katerim razpolagajo in posledično navzkrižje interesov intelektualce medsebojno le preveč deli, da bi lahko govorili o kulturnem kapitalu kot bistveni razredni determinanti intelektualcev. In če je kulturni kapital, kombiniran s kulturo kritičnega diskurza tista glavna podstat razredne pripadnosti, potem je, kot se je pokazalo, intelektualce nemogoče umeščati v razred. Razlike v vrsti kulturnega kapitala povzročijo tudi pomembne razlike v naravi poklicev, ki jih opravljajo intelektualci, kar pripelje za seboj neprimernost same uporabe pojma intelektualec, ki je v Gouldnerjevem primeru očitno pojmovan preširoko. Izenačevanje (tehnične) inteligence in (humanističnih) intelektualcev na temelju njune skupne vloge kot nosilcev t.i. novega razreda je potrebno preseči z jasno distinkcijo med obema. Po splošnem prepričanju je tako pojem intelektualec ožji od inteligence, saj vključuje le tiste dele inteligence, ki se poklicno ukvarjajo z ustvarjanjem, razvijanjem in širjenjem znanja, idej in

simbolov. Spekter se tako pomembno zoži in pojem s tem postane teoretsko bolj uporaben, saj označuje določeno družbeno skupino, ki je v družbi nedvomno zelo vplivna, saj, kot je že bilo ugotovljeno s pomočjo Eve Etzioni-Halevy, uspešno prepričuje druge v veljavnost svojega znanja in igra ključno vlogo pri ustvarjanju idej, ki (de)legitimizirajo obstoječa družbena razmerja. Zaradi tega in še zaradi določenih drugih vplivov, intelektualci v družbi nastopajo kot (nevladajoča) elita, saj njihova vloga ustreza večini socioloških definicij elit. Etzioni-Halevy-jeva to elito poimenuje »elita znanja«.

Pri drugem zastavljenem vprašanju, ki se je glasilo »*Ali igrajo intelektualci v družbi vlogo legitimizatorjev družbenega reda, znotraj katerega delujejo ali vlogo njegovih kritikov?*« in pri katerem sem skušal ugotoviti nekatere izmed vlog, ki jih omenjena elita znanja oz. intelektualna elita igra v družbi, pa je odgovor bolj mnogoznačen. Intelektualci namreč lahko igrajo v družbah tako vlogo legitimizatorjev, kot tudi vlogo kritikov družbenega reda. Pri prvi, t.j. pri vlogi legitimizatorjev obstaja kar nekaj načinov njenega izvajanja. Intelektualci, predvsem tisti, ki so v pedagoškem smislu zaposleni na visokošolskih institucijah tako npr. urijo bodoče elite oz. prenašajo svoje znanje na posameznike, ki kasneje zasedejo vplivne družbene položaje in pomembno soustvarjajo družbeno realnost. S tem intelektualci na posreden način zagotavljajo reprodukcijo znanja, ki pomembno vpliva na potek družbenega življenja. Poleg tega so mnogi intelektualci kot strokovnjaki zelo pogosto zaposleni kot raznorazni svetovalci, člani raziskovalnih komisij ipd., znotraj različnih vladnih institucij v posameznih državah. Pri tem njihovo znanje bolj ali manj neposredno vpliva na konkretne politične odločitve, kar bi spet lahko označili kot legitimiziranje določene politike oz. oblasti. Intelektualci lahko v tem smislu delujejo tudi bolj neposredno, preko ideološkega vpliva, ki ga posamezni intelektualci lahko imajo na izvajanje politike kot pisci političnega programa oz. vizije, ki se nato tudi politično udejani. Pri drugi, t.j. vlogi kritikov pa se je postavilo podvprašanje, in sicer ali naj intelektualci to vlogo izvajajo kot povsem neodvisni posamezniki, ki v imenu resnice, pravičnosti in univerzalnosti težijo k »boljšemu svetu«, ali pa se morajo pri tem stopiti z določeno politično opcijo ali ideologijo in nato v njenem imenu izražati svoja kritična stališča. Dokončno odgovoriti na to vprašanje je pravzaprav težko. Tako v zgodovini kot tudi v današnjem času so se namreč različni intelektualci v tem smislu različno angažirali in nastopali vse, od politike in ideologij popolnoma neodvisnih posameznikov, pa do privržencev in celo (so)ustvarjalcev te in one ideologije oz. utopije- pri tem so pogosto edini način za uveljavljanje ideologij, katerih privrženci so bili, videli v konkretnih političnih strankah, s sodelovanjem v katerih so seveda izgubili status kritikov,

neodvisnih od vsakršnih družbenih struktur. Tudi različni avtorji gledajo na to vlogo različno, vendar se je pokazalo, da je pri razvoju sodobnih demokratičnih družb neodvisna vloga intelektualcev lahko še kako pomembna.

To je postalo razvidno pri tretjem vprašanju, v odgovarjanju na katerega sem nekako črpal iz ugotovitev, pridobljenih pri prvih dveh in se je glasilo »*Ali pomanjkanje cirkulacije politične elite lahko vpliva na razmerja med intelektualci (v smislu njihove legitimizacijske/kritične vloge)?*«. Na primeru Slovenije se je namreč pokazalo, kako lahko morebitno pomanjkanje cirkulacije (političnih) elit v sodobnih demokratičnih družbah poleg drugih, za razvoj poliarhične demokracije zaviralnih pojavov, vpliva tudi na razmerja med intelektualci. Ob dolgotrajnejši oblasti ene same politične elite na oblasti, lahko le-ta namreč vzpostavi globoke »partnerske« odnose s pripadniki drugih elit²⁰, med katere spada tudi intelektualna elita (intelektualci). Določeni segmenti slednje lahko tako svoj vpliv izkoriščajo za legitimiziranje položaja in delovanja politične elite in do nje ne gojijo potrebne kritične distance, o kateri je bilo govora v četrtem poglavju. Pogosto se zgodi tudi, da intelektualci, delujoči znotraj univerz in znanosti- pogosto predvsem zaradi osebnih koristi, ki izhajajo iz povezanost s politično elito- svoja legitimizirajoča politična stališča prenašajo tudi v te sfere, ki lahko še kako vplivajo na zaznavanje in interpretacijo družbenega dogajanja, ki se razvije pri posameznikih²¹. Ostali, neodvisni in do politične elite kritični intelektualci so tako (tudi) zaradi relativne zaprtosti medijskega prostora odrinjeni v stran, kar še dodatno utrjuje položaj obstoječe politične elite in preprečuje krepitev protielit(e). Vse to lahko vodi v ekskluzivizem v smislu neenakih možnosti rekrutacije oz. uveljavljanja (vseh) pripadnikov drugih elit, saj ima »ideološka« pripadnost pogosto prednost pred dejansko usposobljenostjo, strokovnostjo. To pa za razvoj t.i. družbe znanja, o kateri je v zadnjem času veliko govora, torej družbe, v kateri naj bi kompetentni intelektualci ali vsaj širši sloji inteligence zasedali glavne strateške pozicije njenega razvoja, vsekakor ni spodbudno.

Tako, upam, da sem z vprašanji in predvsem z odgovori na njih uspel osvetliti določene aspekte družbene vloge intelektualcev in s tem izpolniti temeljni cilj pričujoče diplomske naloge.

²⁰ Evfemistično bi to lahko poimenovali povečevanje socialnega kapitala, če pa smo pri tem bolj ostri, pa lahko temu rečemo preprosto klientelizem.

²¹ Ta vpliv je bil ugotovljeno že v 4. poglavju pri Etzioni-Halevyjevi.

9. Viri in literatura

- Adam, F. (1999): »Ambivalentnost in neznosna lahkost tranzicije«. Nova Revija, 18, 206, str. 99-113

- Adam, F., Tomšič M. (2000): »Transition elites: Catalysts of social innovation or rent-seekers? Reproduction/circulation thesis reconsidered«. Družboslovne razprave, 19, 32/33, str. 223-245

- Adam, F., Tomšič M. (2002): »Elites, Democracy and Development in Post-Socialist Transition«. Oesterreichische zeitschrift fuer politikwissenschaft, 31, 1, str. 99-112

- Adam, F. (2003): »Spreminjanje družbene realnosti«. Ampak, 4, 5, str. 8-12; intervjuval: Ivan Puc

- Bell, D. (1976): The coming of post-industrial society. Basic books, New York

- Bell (1980): The winding passage: essays and sociological journeys 1960-1980. Abt book, Cambridge/ Mass.

- Bell, D. (1992): »American intellectual life, 1965-1992«. Wilson Quarterly, 16, 3, str 74-108

- Bernik, I. (1997): Dvojno odčaranje politike. Znanstvena knjižnica. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

- Bottomore, T. (1967): Elite i društvo. Sedma sila, Beograd

- Bourdieu, P. (1998): Acts of Resistance; Against the Tyranny of the Market. The New Press, New York

- Bourdieu, P., Grass, G. (2000): »A literature from below«. Nation, 271, 1, str. 25-29

- Disco, C. (1982): »The Educated Minotaur; The Sources of Gouldner's New Class Theory«. Theory and Society, 11, 6, str. 799-819

- Etzioni-Halevy, E. (1985): *The Knowledge Elite and the Failure of Prophecy*. George Allen& Unwin (Publishers) Ltd, London

- Etzioni-Halevy, E. (1993): *The Elite Connection*. Polity Press, Cambridge (UK)

- Gouldner, A. W. (1979): *The Future of Intellectuals and the Rise of New Class*. The Seabury Press, New York

- Jary D., Jary J. (1995): *Collins dictionary of sociology* HarperCollins, Glasgow

- Lukšič Hacin, M. (1999): »Different understandings of the notion intellectual«. *Intelektualci v diaspori*, Irena Gantar Godina (ur.) ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana

- Mannheim, K. (1968): *Ideologija i utopija*. Nolit, Beograd

- Posner, R. A. (2001): *Public Intellectuals: A Study of Decline*. Harvard university press, Cambridge/Mass., London

- Reeves, R. (2003): »There is a character missing from the cast of political life: the public intellectual«. *New Statesman*, 132, 4645, str. 23-26
- Said, E. W. (2001): »The public role of writers and intellectuals«. *Nation*, 273, 8, str 27-34

- Rupel, D. (1989): *Slovenski intelektualci*. Mladinska knjiga, Ljubljana

- Schlesinger, P. (1982): »Intellectuals as a 'flawed class'«. *Media, Culture& Society*, 4, 3, str. 203-223

- Szelenyi, I. (1982): »Gouldner theory of intellectuals as a flawed class universal class«. *Theory and Society*, 11, 6, str. 779-798

- Tomšič, M. (2003a): »Med kulturo in politiko: dileme vzhodno- in srednjeevropskih intelektualcev na poti 'vračanja v Evropo'«. *Evropski izziv*, Niko Grafenauer (ur.). Nova Revija, Ljubljana

- Tomšič, M. (2003b): »Intelektualci in politika: med pragmatizmom in utopijo«. *Ampak*, 4, 5, str. 6-7

